

Σεβαστή Τρουμπέτα (επιμέλεια)

Το προσφυγικό & μεταναστευτικό ζήτημα

ΔΙΑΒΑΣΕΙΣ

ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΣΥΝΟΡΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

NO BORDER
NO NATION

III Αμφίσημοι Χώροι: Κέντρα Υποδοχής και Κέντρα Κράτησης

Η κυριαρχία πέραν του στρατοπέδου: Κριτική προσέγγιση της έννοιας του στρατοπέδου στο έργο του Giorgio Agamben και της εφαρμογής της στα Κέντρα Κράτησης Μεταναστών και Προσφύγων	217
Παναγιώτης Σωτήρης	
Σχετικά με την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων – Η γέννηση του Κέντρου Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων «Villa Azadi» στη Λέσβο	243
Παναγιώτα-Τουλίνα Δέμελη	
«Εγκλημα» και αντεγκληματική πολιτική για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Μια μελέτη περίπτωσης στο Κέντρο Κράτησης Παγανής Μυτιλήνης	275
Στράτος Γεωργούλας, Δήμος Σαραντίδης	
Τόποι στο Πουθενά και Ετεροτοπίες: Το παράδειγμα του Κέντρου Κράτησης στην Παγανή Μυτιλήνης	315
Ευγενία Ηλιάδου	
Φωτογραφίες και σκίτσα του συλλογικού τόμου	339
Οι συγγραφείς του συλλογικού τόμου	347

Έγκλημα και αντεγκληματική πολιτική για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Μια μελέτη περίπτωσης στο Κέντρο Κράτησης Παγανής Μυτιλήνης

Στράτος Γεωργούλας, Δήμος Σαραντίδης

Η κριτική εγκληματολογική σκέψη μπορεί και πρέπει να έχει λόγο για τη σύνδεση του εγκλήματος με τη μετανάστευση και το προσφυγικό ζήτημα. Καταρρίπτοντας τους μύθους που αποτελούν «κοινό τόπο» στις πολιτικο-μιντιακές αναλύσεις, οι οποίες νομιμοποιούν τις επιθυμίες για αυστηροποίηση κατασταλτικών πολιτικών, η κριτική εγκληματολογία αναδεικνύει τα εγκλήματα του κράτους και των φορέων του επίσημου (και όχι μόνο) κοινωνικού ελέγχου με θύματα τους μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς και θέτει υποθέσεις εργασίας γύρω από ένα βασικό ερώτημα: Μήπως το πραγματικό έγκλημα είναι οι σχεδιασμένες και εφαρμοσμένες αντεγκληματικές πολιτικές; Το παρόν κείμενο προχωρά σε μία πρώτη διατύπωση υποθέσεων και εξετάζει την ερευνητική εφαρμογή τους σε μια μελέτη περίπτωσης, στο Κέντρο Κράτησης της Παγανής Μυτιλήνης. Επιδιώκει δε να αποτελέσει έναυσμα για αντίστοιχες κριτικά εγκληματολογικές έρευνες στο μέλλον.

1. Το ζήτημα της σύνδεσης εγκληματολογίας και μετακίνησης πληθυσμών και ο ρόλος της κριτικής εγκληματολογίας.

Υποθέσεις εργασίας

Α. Η κριτική εγκληματολογική θεώρηση

Έχει παρατηρηθεί ότι ο συμβατικός εγκληματολογικός λόγος και οι εγκληματολόγοι, σε μελέτες και έρευνες, συνήθως διαπνέονται από μια συγκεκριμένη επιθυμία: Την τροποποίηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς ώστε να ταιριάζει στον κυρίαρχο κοινωνικό περίγυρο, καθώς θεωρείται ότι το άτομο οφείλει να αλλάξει και όχι η κοινωνία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μένουν εγκλωβισμένοι στη φυλακή της μερικότητας του αντικειμένου της ενασχόλησής τους. Γιατί, όπως ο Φρανκενστάιν στο μυθιστόρημα της Μαίρης Σέλλεϋ δημιουργεί ζωή από μια δράση χωρίς όμως να νοιαστεί για την κοινωνική αντίδραση, έτσι και οι εγκληματολόγοι δεν μπορούν να διακρίνουν την ολιστική φύση του φαινομένου, το οποίο τεχνητά επιχειρούν να επιλύσουν.

Το έγκλημα και η παρέκκλιση έχουν έναν απαραίτητα διαλεκτικό χαρακτήρα δράσης και αντίδρασης, ο οποίος δεν μπορεί να διαχωριστεί στα δύο αλληλεπιδρώντα στοιχεία του. Κάθε ανθρώπινη πράξη και συμπεριφορά (και όσες έχουν σημασιοδοτηθεί ως παρεκκλίνοσες) έχουν μία σαφέστατη διαλεκτική σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα και ταυτόχρονα ένα σαφή χωροχρονικό προσδιορισμό. Ο κίνδυνος της αυτονόμησης του αντικειμένου της έρευνας από αυτές τις κοινωνικές καταβολές μπορεί να οδηγήσει σε νομιμοποίηση της επικρατούσας τάξης πραγμάτων. Για παράδειγμα, όταν τα επιστημονικά ερωτήματα περί της φύσης του εγκλήματος εξειδικεύονται στην προσπάθεια ανακάλυψης αυτής της φύσης –σαν να ερευνούν μια «άλλη» πραγματικότητα–, τότε οι επιδιωκόμενες απαντήσεις οδηγούν στην καταγραφή μιας γνώσης τεχνικής από «ειδικούς». Αν και θετικοποιούν τα όποια επιστημονικά συμπεράσματα, όπως καταγράφονται μέσα από τη χρήση επιστημονικών μεθόδων και τεχνικών, εντούτοις το πλαίσιο δράσης τους είναι ιδεαλιστικό. Η κύρια ιδεολογία που υποστηρίζεται με αυτό τον τρόπο είναι η ιδεολογία της συντήρησης και της αναπαραγωγής μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατάστασης, την οποία όχι μόνο δε θέτουν προς επιστημονική έρευνα, αλλά ούτε μελετούν κατά πόσο αυτή επιδρά στον τρόπο που τίθεται το βασικό επιστημονικό ερώτημα. Αν το επιστημονικό ερώτημα έχει θετικιστική χροιά (του τύπου: ποιο είναι το αίτιο, ποιο το αποτέλεσμα αυτής της πράξης) και αποκλείονται θέματα πολιτισμικών, ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών οπτικών, τότε η απάντηση είναι εκ των προτέρων τελεολογική και σαφέστατα συντηρητική και καταλήγει μια ακαδημαϊκή δικαιολόγηση των υπάρχοντων πολιτικών στους θεσμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Η κριτική εγκληματολογία δεν ακολουθεί αυτό το δρόμο, αλλά επαναφέρει την κοινωνική θεωρία και την πολιτική σε αυτό που επικρατεί επί του παρόντος στον κυρίαρχο εγκληματολογικό λόγο, δηλαδή μία συζήτηση για τεχνικά ζητήματα εφαρμογών μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής. Όπως έγραφαν και οι συγγραφείς της «Νέας Εγκληματολογίας» (Taylor/Walton/Young, 1973), η νέα ή κριτική εγκληματολογία δεν είναι παρά μια παλιά εγκληματολογία που θα επαναδιαπραγματευθεί τα ίδια ζητήματα που διαπραγματεύτηκαν και διάφοροι κλασικοί κοινωνικοί επιστήμονες. Στην ουσία, πρόκειται για μια κοινωνιολογική μελέτη του συνολικού κοινωνικού πλαισίου των ανισοτήτων δύναμης, πλούτου και εξουσίας, οι οποίες είναι αποτέλεσμα των ταξικών σχέσεων της σύγχρονης κοινωνίας με ταυτόχρονη κριτική άρνηση του αναλυτικού ατομικισμού, είτε με την ιδεαλιστική μορφή του νεοκλασικισμού είτε με τη μορφή του ατομικού θετικισμού.¹ Θα είναι μια μελέτη στην παράδοση του διαλεκτικού υλισμού, όπου τόσο η απόλυτη ελευθερία της βούλησης όσο και ο απόλυτος ντετερμινισμός καταρρίπτονται, μια μελέτη όπου προωθείται ο αντιθετικιστικός ριζοσπαστισμός πέρα από τον κόσμο των υποκειμενικών ερμηνειών στην κριτική της ιστορίας και της δομής της κοινωνίας· μια μελέτη όπου το εγκληματολογικό ενδιαφέρον προσανατολίζεται στα μεγάλα ερωτήματα της κοινωνικής δομής και των δια-ντιδράσεων ανθρώπων με τις δομές της εξουσίας και της κυριαρχίας στο πλαίσιο των οποίων το εγκληματικό φαινόμενο ως διαδικασία σημασιοδοτείται. Δε χρειάζεται να ερευνάται το ξεχωριστό ως παθολογικό, καθώς το έγκλημα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα περιθωριακό φαινόμενο, αλλά ως ένα φαινόμενο ενδημικό, διασκορπισμένο στην κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, η επίσημη κοινωνική αντίδραση σε αυτή τη σημασιοδότηση – η εγκληματοποίηση – ως αναπόσπαστο κομμάτι της ολότητας του φαινομένου, μελετάται μέσα από την οπτική της σύγκρουσης.

Η θεωρητική οπτική της σύγκρουσης, ως εννοιολογικού εργαλείου για μια κοινωνιολογική ανάλυση της πραγματικότητας, αποτελεί ένα σαφώς ορισμένο πλαίσιο ανάπτυξης ερμηνειών, το οποίο αντιτίθεται στο λειτουργισμό. Το «αδιαμφισβή-

¹ Ο αναλυτικός ατομικισμός, όπως αναφέρεται στη Νέα Εγκληματολογία (Taylor/Walton/Young, 1973), είναι το σημείο σύνδεσης δύο ομάδων εγκληματολογικών θεωριών της εγκληματογένεσης: Αφενός θεωριών που έλκουν την καταγωγή τους από τον κλασικισμό και δίνουν έμφαση στην ατομική υπευθυνότητα και επιλογή, χρησιμοποιούν τα αναλυτικά εργαλεία του κόστους και του οφέλους (της εγκληματικής πράξης) και πρότείνουν μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής τα οποία θα αυξάνουν αυτό το κόστος (αυστηροποίηση ποινών – μεγαλύτερη αστυνόμευση) και θα μειώνουν το όφελος μιας εγκληματικής πράξης. Αφετέρου θεωριών που έλκουν την καταγωγή τους από το βιολογικό και το ψυχολογικό ντετερμινισμό και οι οποίες δίνουν έμφαση στους ατομικούς εκείνους παράγοντες που «ωθούν τα άτομα να εγκληματήσουν» (γονίδια, κληρονομικότητα, ψυχικές ασθένειες, κτλ.).

τητο κακό» προϊόν μιας κοινωνικής συναίνεσης, αντικαθίσταται από το «κακό» που ορίζεται ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας εγκληματο-ποίησης η οποία ελέγχεται από τους κοινωνικά δυνατούς (τους νικητές στην κοινωνική σύγκρουση), σε βάρος των κοινωνικά αδυνάτων (των χαμένων). Μια τέτοια κοινωνική σύγκρουση καταλήγει πάντα σε μια προσπάθεια συντήρησης και αναπαραγωγής της εξουσίας τού νικητή. Αυτό γίνεται καταρχήν με το νόμο που προστατεύει πρωτίστως τα αγαθά και τις αξίες ή συμπεριφορές των δυνατών και συνεχίζεται με τη λειτουργία των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου οι οποίοι, με την εφαρμογή ή τις παραλείψεις τους, συντηρούν το αποτέλεσμα της προϋφιστάμενης σύγκρουσης. Όσο μεγαλύτερη είναι η κοινωνική σύγκρουση, τόσο πιο πιθανό είναι οι δυνατόι να εγκληματοποιήσουν τη συμπεριφορά αυτών που αμφισβήτησαν ή αμφισβητούν την εξουσία τους και απειλούν τα συμφέροντά τους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, στοιχειοθετείται το αναλυτικό πλαίσιο καταγραφής του εγκλήματος που ακολουθεί η κριτική εγκληματολογία η οποία χαρακτηρίζεται από κοινωνικά ερευνημένες παραδοχές, εκτιμήσεις, όπως οι παρακάτω (Γεωργούλας, 2008):

- α) Οι αξίες και τα συμφέροντα ενός ανθρώπου διαμορφώνονται από τις συνθήκες που ζει. Στις σύγχρονες κοινωνίες οι άνθρωποι ζουν κάτω από διαφορετικές συνθήκες, άρα διαφέρουν οι αξίες και τα συμφέροντά τους.
- β) Οι άνθρωποι ενεργούν σύμφωνα με τις αξίες και τα συμφέροντά τους. Όταν οι αξίες είναι αντίθετες με τα συμφέροντά τους, τότε προσαρμόζουν τις αξίες στα συμφέροντα.
- γ) Οι νόμοι έρχονται να υποστηρίξουν τις αξίες και τα συμφέροντα των ατόμων. Όταν υπάρχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα και αξίες τότε ο νόμος υποστηρίζει τα συμφέροντα και τις αξίες της κυρίαρχης ή των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων.
- δ) Συνήθως οι εφαρμοστές του νόμου, επειδή λειτουργούν μέσα σε γραφειοκρατικές δομές, πράττουν πιο γρήγορα και δυναμικά στις εύκολες περιπτώσεις, παρά στις δύσκολες. Οι εύκολες περιπτώσεις είναι αυτές των παραβάσεων από άτομα ή ομάδες που έχουν χαμηλή πολιτική και οικονομική ισχύ. Αντίθετα, οι δύσκολες περιπτώσεις είναι οι παραβάσεις των ισχυρών.
- ε) Ακριβώς λόγω της προαναφερόμενης επιλεκτικής λειτουργίας των εφαρμοστών του νόμου, η επίσημη καταγεγραμμένη εγκληματικότητα, η οποία είναι μια καταγραφή της δράσης αυτών των εφαρμοστών, θα παρουσιάζει στοιχεία που θα είναι σύμφωνα με την κατανομή ισχύος σε ένα κοινωνικό σύνολο. Δηλαδή οι περισσότεροι εγκληματίες αναμένεται να είναι άτομα

χωρίς οικονομική και πολιτική ισχύ, που παραβιάζουν τις αξίες και τα συμφέροντα των ισχυρών.

Οφείλουμε λοιπόν, αντί να ψάχνουμε ψευδεπίγραφα και ιδεαλιστικά αίτια του εγκλήματος, να δείξουμε πώς το έγκλημα κατασκευάζεται πολιτικά και οικονομικά μέσα από τους θεσμούς του κοινωνικού ελέγχου στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομίας της καπιταλιστικής κοινωνίας, αλλά και ιστορικά σε κάθε κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό συνεπάγεται ότι η προτεραιότητά μας θα πρέπει να είναι και η μελέτη αυτών των θεσμών και οι προτάσεις για την αλλαγή τους. Ταυτόχρονα όμως το ευρύτερο σκεπτικό θα πρέπει να είναι οι προτάσεις κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής της υπάρχουσας πραγματικότητας μέσα στην οποία παράγεται και συντηρείται το εγκληματικό φαινόμενο. Άλλωστε μια εγκληματολογία η οποία δεν είναι προσανατολισμένη στην κατάργηση των ανισοτήτων πλούτου και εξουσίας είναι μια εγκληματολογία που θα καταλήξει να υπηρετεί τα συμφέροντα των οικονομικά και πολιτικά ισχυρών, νομιμοποιώντας επιστημονικά τις ενέργειές τους. Δεν αρκεί να αμφισβητούμε τα εγκληματολογικά στερεότυπα χτίζοντας «εναλλακτικές φαινομενολογικές πραγματικότητες». Δεν αρκεί να ανακαλύπτουμε εναλλακτικές ποιές στην φυλάκιση, ή εναλλακτικές κοινωνικού ελέγχου ευρύτερα. Το κύριο έργο θα πρέπει να είναι το χτίσιμο μιας νέας, δίκαιης κοινωνίας, όπου τα στοιχεία της ανθρώπινης διαφορετικότητας δεν μπορεί να γίνουν υποκείμενα στη δύναμη της εγκληματοποίησης.

Β. Ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος για τους μετακινούμενους πληθυσμούς και η ελληνική πραγματικότητα

Ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος θα πρέπει να θέτει ερωτήματα ως προς τη ρίζα του προβλήματος και όχι ως προς την επιφανειακή εμπειρική εξήγηση της σύνδεσης εγκληματικής παθογένειας και μετακίνησης πληθυσμών. Η αναζήτηση μιας δομικής πραγματικότητας μας φέρνει μπροστά στο δεδομένο ότι το κράτος με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου ορίζει και αντιμετωπίζει το έγκλημα, νομιμοποιώντας εκ των υστέρων αυτές τις επιλογές του με τη χρήση τόσο του λόγου των ΜΜΕ, όσο και του εξειδικευμένου επιστημονικού λόγου. Ειδικά στο θέμα της σύνδεσης μετακινούμενων πληθυσμών και εγκληματικότητας, έχει αναπτυχθεί ένα κύμα παρανοήσεων το οποίο αποτυπώνεται και σε συμβατικές εγκληματολογικές έρευνες, αλλά και αναπαράγεται και συντηρείται σε ευρύτερα κοινωνικά σύνολα μέσω της διαδικασίας του φόβου θυματοποίησης. Ποσοτικές αναφορές περί «συμ-

μοριών» μεταναστών (White/Perrone/Guerra/Lampugnani, 1999· Collins/Noble/Poynting/Tabar, 2000) και υπερεκπροσώπησης μεταναστών στην εγκληματικότητα έχουν κριθεί στατιστικώς αναξιόπιστες καθώς αφενός δεν μπορούν να αποδείξουν άμεση αιτιώδη συσχέτιση (Mukherjee, 1999), αφετέρου δε θέτουν υπό διερεύνηση την υπεραστυνόμενη μεταναστευτικών πληθυσμών και τις σε βάρος τους διακρίσεις στη λειτουργία των μηχανισμών απονομής δικαιοσύνης (Cunneen, 1995). Από την άλλη πλευρά, ένας τέτοιος λόγος συντηρείται κοντά δύο αιώνες, όπως έχουν δείξει οι έρευνες του Pearson (1983) για την Αγγλία του 19ου αιώνα και του Gleeson (2004) για την Αυστραλία στα τέλη του ίδιου αιώνα, με αποκορύφωμα, βέβαια, τις δουλειές των ερευνητών της Σχολής του Σικάγου στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, οι οποίες και προσανατόλισαν ένα μεγάλο μέρος της μετέπειτα αμερικανικής έρευνας και θεωρίας (Taylor/Walton/Young, 1973).

Ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος δε στέκεται μόνο κριτικός απέναντι στη συνεχή παραγωγή συμπερασμάτων αντίστοιχων ερευνών. Θέτει και ερωτήματα του τύπου, γιατί το κράτος λειτουργεί επιλεκτικά ως προς τον ορισμό μιας πράξης ως εγκληματικής από ένα σύνολο πράξεων οι οποίες προκαλούν κοινωνικές βλάβες, αρκετές από τις οποίες παράγει το ίδιο και οι φορείς του σε βάρος των μετακινούμενων πληθυσμών; Ερωτήματα όπως τα ακόλουθα αναδεικνύονται από τη «νέα εγκληματολογική» σκέψη: Γιατί οι μετανάστες και οι πρόσφυγες υπερεκπροσωπούνται στις επίσημες θυματολογικές στατιστικές (Poynting, 2008); Γιατί εγκλήματα σε βάρος μεταναστών δεν καταγράφονται από τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου και δεν αντιμετωπίζονται όπως αυτά που έχουν θύματα μη μετανάστες (Poynting/Noble, 2004); Γιατί το κράτος δεν αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο τα εργατικά ατυχήματα (συχνά θανατηφόρα) με θύματα μετανάστες (Tombs, 2007· Hocking/Guy, 2008); Τα παραπάνω ερωτήματα μπορούν να τεθούν ακόμη ως δευτερογενής ανάλυση μιας κομφορμιστικής πρωτογενούς εγκληματολογικής έρευνας, όπως έδειξε παλαιότερη έρευνα του Kondos (1992), ο οποίος παρουσίασε αποδεικτικό υλικό ρατσισμού από πλευράς φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομίας και δικαστών), κατά την αντιμετώπιση του φαινομένου που είχε ονομαστεί «υπόθεση ελληνικής συνωμοσίας»² τη δεκαετία του 1970 στην Αυστραλία και είχε μελετηθεί αρχικά από τον Grabowsky (1989).

Ειδικά για το ζήτημα των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος έχει αρχίσει να θέτει ερωτήματα, όπως γιατί οι «αναπτυγ-

² Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε «σκάνδαλο» επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας τα οποία δίνονταν σε Έλληνες μετανάστες μετά από «ψευδή» παραστατικά ιατρών ομοεθνών μεταναστών. Ο Kondos έδειξε ότι η αστυνομία, κρατικοί υπάλληλοι και δικαστές καταπάτησαν ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων μεταναστών-κρατουμένων, στην προσπάθεια να αποδείξουν την «ενοχή» τους.

μένες» χώρες με μικρότερο αριθμό προσφύγων (σε σχέση με τις «αναπτυσσόμενες») διακρίνονται και από τις πιο καταπιεστικές, κατασταλτικές πολιτικές (Pickering, 2008); Γιατί στα σύνορα ασκούνται από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο πολιτικές, οι οποίες καταπιέζουν ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς να στηρίζονται σε διεθνείς συμβάσεις και νόμους (Wonders, 2006); Πώς συγκεκριμένες κρατικές πολιτικές στοχοποιούν τους πρόσφυγες ως ευάλωτο πληθυσμό, προκαλώντας κοινωνικές βλάβες και αποκαλύπτοντας την αποτυχία των κρατικών συστημάτων πρόνοιας (Crawly, 2001· Hathaway, 1991); Σε κάθε περίπτωση, ο παραπάνω εγκληματολογικός λόγος στέκεται αντιμέτωπος με θεωρητικές και ερευνητικές μελέτες που ανάγουν το προσφυγικό ζήτημα σε πρόβλημα εγκληματογένεσης και όχι εγκληματοποίησης (πρβλ. Pickering, 2001) και οι οποίες αποτελούν έναν επιστημονικοφανή λόγο νομιμοποίησης και αναπαραγωγής της πολιτικής του φόβου. Ο λόγος αυτός καταγράφεται κυρίως μέσα από τριών ειδών επιχειρήματα: Το πρώτο αφορά στην απειλή διάρρηξης της κοινωνικής συνοχής με την εγγενή (λόγω «χαρακτηριστικών της φυλής») ή αποκτώμενη (λόγω ιδιαιδώντων κοινωνικών συνθηκών, π.χ., φτώχειας) παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Το δεύτερο αφορά στην απειλή για την υγεία από την έλευση μεταναστευτικών πληθυσμών «που κουβαλούν ασθένειες» και το τρίτο επιχείρημα αφορά στην απειλή της εθνικής κυριαρχίας λόγω ενδεχόμενης τρομοκρατικής απειλής (ειδικά στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και στις ΗΠΑ μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001).

Ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος έχει αρχίσει να εκδηλώνει ενδιαφέρον και να αναδεικνύει το ζήτημα των εγκλημάτων του κράτους με θύματα τους προσφυγικούς πληθυσμούς, τους οποίους, ταυτόχρονα, τυποποιεί ως «εγκληματίες», ορίζοντας την πράξη της εισόδου τους σε μία χώρα ως παράνομη, χωρίς μάλιστα να τους αναγνωρίζει τα οριζόμενα από την ποινική δικονομία δικαιώματα του «εγκληματία». Διατυπώνουμε τις εξής γενικές ερευνητικές υποθέσεις:

- Με ποιο τρόπο η δομή, η λειτουργία και οι συγκεκριμένες πρακτικές που λαμβάνουν χώρα σε κέντρα κράτησης (όπως η μεγάλης διάρκειας κράτηση, οι συνθήκες διαβίωσης, η αντιμετώπιση από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, μέθοδοι, όπως οι σωματικοί έλεγχοι) προκαλούν βλάβες στους έγκλειστους πληθυσμούς (Silove et al., 2000), με ειδική αναφορά στους ασυνόδετους ανήλικους (Human Rights and Equal Opportunity Commission, 2004) και σε ιδιωτικά κέντρα κράτησης (Pickering, 2008).
- Με ποιο τρόπο μη κατασταλτικές πολιτικές, ως κομμάτι μιας προνοιακής πολιτικής, προκαλούν προβλήματα αποκλεισμού από υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, εργασίας κτλ., αποτρέποντας, στην ουσία, τις εξαγγελίες περί ένταξης/ενσωμάτωσης και στιγματίζοντας αυτούς τους πληθυσμούς ως

περιθωριακούς, καθιστώντας τους, συνεπώς, ευάλωτους στη λειτουργία του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (Esmaili/Wells, 2000· Fitzpatrick, 1999· Fitzpatrick, 2000· Gibney, 2000).

- Με ποιο τρόπο λειτουργεί η αστυνόμευση στα σύνορα και εάν η συνοριακή αστυνόμευση δεν είναι απλά μία απάντηση στη μη ελεγχόμενη κίνηση μεταναστευτικών ομάδων αλλά μια διαδικασία σε εξέλιξη (Weber, 2000) η οποία αλλάζει το χαρακτήρα των συνόρων επαναδιατυπώνοντας το χαρακτήρα των εξουσιαστικών δομών πέρα από κατεστημένες και καταγεγραμμένες σε επίσημα νομικά κείμενα διατυπώσεις της εθνικής κυριαρχίας, των διεθνών σχέσεων και των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Aas, 2011). Σε αυτό τον προβληματισμό εντάσσει ζητήματα επιτήρησης του σώματος ως μίας ταυτότητας που μπορεί να λειτουργεί ως κλειδί πρόσβασης στην (ή αποκλεισμού από την) σύγχρονη κοινωνία (Aas, 2006).

Ειδικά για την ελληνική πραγματικότητα και σύμφωνα με τα παραπάνω, θα πρέπει καταρχήν να διατυπωθεί ρητά στο ιστορικό και κοινωνικό του πλαίσιο, το ζήτημα πώς μια επίσημη μεταναστευτική και προσφυγική πολιτική επικαθορίζει τους όρους «παρέκκλιση» και «έγκλημα», σε σχέση με τους μετακινούμενους πληθυσμούς με ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι χρησιμοποιούνται όροι και όργανα ελέγχου που έχουν αναπτυχθεί στις αρχές του εικοστού αιώνα με σκοπό την αναπαραγωγή της πολιτικής μη αφομοίωσης και της παράνομης μετανάστευσης.

Έτσι, για παράδειγμα, όλοι οι πρόσφατοι νόμοι για τη μετανάστευση (από το 1991 και στο εξής) αποτελούν ουσιαστική αντιγραφή διατάξεων του νόμου 4310/1929 ο οποίος τιτλοφορούνταν «Περί Εγκатаστάσεως και Κινήσεως Αλλοδαπών εν Ελλάδι, Αστυνομικού Ελέγχου, Διαβατηρίων και Απελάσεων και Εκτοπίσεων». Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο νόμο 4310/1929 το άρθρο 4 καταγράφει τις περιπτώσεις όπου απαγορεύεται η είσοδος ενός αλλοδαπού στην Ελλάδα. Οι ίδιοι ακριβώς λόγοι αναφέρονται στο άρθρο 6 παράγραφο 5 του νόμου 1975/1991, όπως και στον πρόσφατο νόμο 3386/2005. Στο άρθρο 12 του νόμου 4310/1929 αναφέρεται ότι «πας αλλοδαπός υποχρεούται όπως [...] αναφέρει [...] εις τας αρχάς του τόπου διαμονής του πάσαν αλλαγὴν της αρχικής του καταστάσεως». Ο αστυνομικός έλεγχος καταγράφεται και στο νόμο 1975, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στο άρθρο 32, όπως και στο νόμο του 2005. Βασικές αρχές της μεταναστευτικής πολιτικής είναι επίσης η απαγόρευση εργασίας όταν δεν υπάρχει άδεια εργασίας (άρθρο 13 ν. 4310, άρθρο 6 παρ. 5 ε, ν. 1975), η απέλαση ως τιμωρία για τους αλλοδαπούς (άρθρο 26 ν. 4310, άρθρο 27 ν. 1975, αν και τυπικά στον 3386/2005, άρθρο 76 αναφέρονται συγκεκριμένες προϋποθέσεις), και τα πρόστιμα ως συνηθέστερη ποινή για τους εκμεταλλευτές, δουλεμπόρους (άρθρο 13 ν. 4310, άρθρο 33 ν. 1975, με αλλα-

γές στον πρόσφατο νόμο, όπου προβλέπονται και στερητικές της ελευθερίας ποινές). Τέλος, σημαντικό κομμάτι της μεταναστευτικής πολιτικής είναι ο περιορισμός στην ελευθερία κινήσεων ακόμη και των αλλοδαπών με ρυθμισμένο καθεστώς παραμονής όταν συντρέχουν λόγοι «ασφαλείας του κράτους»³ (άρθρο 14 ν. 4310, άρθρο 26 ν. 1975).

Γενικά στοιχεία του μοντέλου της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι η προσωρινότητα της παραμονής του αλλοδαπού, η αντιμετώπιση αυτού ως εργάτη και όχι ως πολίτη (και μάλιστα με προσφορά θέσεων εργασίας κοινωνικά ανεπιθύμητων), η αδιαφορία για την ανάπτυξη δικτύων κοινωνικής προστασίας, η έμφαση στην κατασταλτική πολιτική, η πρωτοκαθεδρία των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για τη διαχείριση του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος ως αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος και, βέβαια, η αναπαραγωγή και διατήρηση του παράτυπου καθεστώτος παραμονής των μεταναστών. Με τον τρόπο αυτό, άλλωστε, «νομιμοποιείται» η εν γένει ρατσιστική κρατική πρακτική, όπως αποτυπώνεται στην ισχύουσα νομοθεσία. Κυρίως όμως αποδεικνύεται στην πράξη η κενότητα των συνταγματικών διακηρύξεων για σεβασμό και προστασία της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Σύνταγμα), η ελεύθερη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ. 1 Σύνταγμα), η ίση αμοιβή ως προς παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας (άρθρο 22 παρ. 1β Σύνταγμα), και άλλων διατάξεων που καλούνται να προστατεύουν τα δικαιώματα όλων (και των αλλοδαπών) στην Ελλάδα.

Ο αλλοδαπός, στερούμενος ουσιαστικά της ιδιότητας του πολίτη, με περιορισμένη έως ανύπαρκτη δυνατότητα πρόσβασης σε δίκτυα και θεσμούς κοινωνικής πολιτικής, είναι αυτό που επιθυμεί και προδιαγράφει η Ελληνική Πολιτεία σήμερα. Η διαπίστωση αυτή προκύπτει και διαχρονικά, αν κάποιος εξετάσει σειρά νομοθετημάτων κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ενδεικτικά μπορούμε να παρουσιάσουμε την εγγραφή στον κατάλογο ανεπιθύμητων αλλοδαπών, αυτών που έχουν απομακρυνθεί από τη χώρα ως «παράνομοι μετανάστες» (άρθρο 2 παρ. 2 Υπ. Απόφασης 4803/13/4κγ/1992)· την έλλειψη δυνατότητας προσφυγής για απόφαση του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη σχετικά με την απέλαση αλλοδαπού οικονομικού μετανάστη που υπέβαλλε αίτηση για πολιτικό άσυλο (άρθρο 25 παρ. 3 ν. 1975/1991)⁴.

³ Με τον πρόσφατο νόμο οι αιτούντες άσυλο δεν μπορούν να ταξιδέψουν εκτός Ελλάδας έως ότου εξεταστεί το αίτημά τους. Να σημειωθεί ότι υπάρχουν αιτήματα ασύλου για τα οποία εκκρεμεί η απόφαση ακόμη και 10 χρόνια. Σε ό,τι αφορά έναν τεράστιο αριθμό αλλοδαπών που απελευθερώνονται από κέντρα κράτησης ή από ΕΧΠΑ τους δίνεται ένα υπηρεσιακό σημείωμα (απόφαση απέλασης) που αναφέρει ότι για 30 ημέρες μπορούν να μετακινούνται στην Ελλάδα, εκτός των νομών Θεσπρωτίας και Αχαΐας.

⁴ Με το Π.Δ. 114/2010 άρχισε να δίνεται η δυνατότητα προσφυγής. Αν απορριφθεί και η προσφυγή, οι αιτούντες διεθνή προστασία έχουν δικαίωμα άσκησης αιτήσεως ακυρώσε-

τις πολύ σύντομες προθεσμίες που προβλέπονται για δικαίωμα προβολής αντιρρήσεων όταν προτείνεται η απέλαση (48 ώρες)· τη δικαιοδοσία του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη να διατάξει την κράτηση αλλοδαπού για λόγους δημοσίου συμφέροντος με ανώτατο όριο τούς 6 μήνες μέχρι να καταστεί δυνατή η απομάκρυνσή του και χωρίς να εμπλέκεται η δικαστική εξουσία· τις πολλές απαγορεύσεις στη χορήγηση άδειας εργασίας (άρθρο 19 παρ. 2 Υπ. Απ. 4803/13/8^ο/1992)· τη δυνατότητα μετάκλησης της οικογένειας του αλλοδαπού μόνο μετά την παρέλευση πενταετούς διαμονής στην Ελλάδα (άρθρο 14 και άρθρο 13 παρ. 4 του ν. 1975/91) και, βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, τους περιορισμούς στη διακίνηση και εγκατάσταση των αλλοδαπών στη χώρα μας (άρθρο 26 ν. 1975/91).

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο αφορά στις συνέπειες που πηγάζουν από τη διάταξη του άρθρου 31 παρ. 2 του ν. 1975, σύμφωνα με την οποία «οι υπηρεσίες του δημόσιου τομέα καθώς και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, υποχρεούνται να μη δέχονται για εξέταση αίτημα αλλοδαπού που βρίσκεται στο ελληνικό έδαφος, αν δεν είναι κάτοχος άδειας παραμονής»⁵ με εξαίρεση κλινικές που δέχονται αλλοδαπούς οι οποίοι εισάγονται εκτάκτως για νοσηλεία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει η δυνατότητα εγγραφής παιδιών μεταναστών χωρίς χαρτιά (που είναι οι περισσότεροι) στο σχολείο, τέλεσης γάμου, είσπραξης κερδών από κρατικά τυχερά παιχνίδια, παροχής ιατροφαρμακευτικής στήριξης και γενικά η παροχή στοιχειωδών μέτρων για την εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε αυτούς τους ανθρώπους. Το κράτος που απαγορεύει την είσοδο δημιουργεί κατάλογο ανεπιθύμητων, απαγορεύει την υποβολή αιτήματος στις υπηρεσίες του δημόσιου τομέα, επαναπροωθεί, απελαύνει, τιμωρεί, φυλακίζει και δε δίνει άδειες εργασίας, είναι ένα κράτος φόβητρο, ένα κράτος που δε διστάζει να χρησιμοποιήσει βία για να νομιμοποιήσει τη μεταναστευτική του πολιτική.

Στο επίπεδο της επιστημονικής προσέγγισης αυτού του φαινομένου, αναδεικνύεται η ανάγκη να τεθούν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα για τα εγκλήματά του κράτους με θύματα τους προσφυγικούς πληθυσμούς, τα οποία θα προσπαθήσουμε –συμμετέχοντας στον κριτικό εγκληματολογικό διάλογο που προαναφέραμε– να απαντήσουμε μέσω της παρουσίασης μιας μελέτης περίπτωσης, η οποία σκοπό έχει να εγκαινιάσει και ένα μελλοντικό εγκληματολογικό ερευνητικό προσανατολισμό στην Ελλάδα.

ως ενώπιον του αρμοδίου δικαστηρίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 15 του ν. 3068/2002

⁵ Με πρόσφατη αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου (άρθρο 5/παρ. Α.γ της Απόφασης 139491/2006 του Υπουργείου Υγείας) ισχύει και για τους κατόχους δελτίου αιτούντα ασύλου.

2. Μελέτη περίπτωσης: Το Κέντρο Κράτησης Μεταναστών και Προσφύγων Παγανής Μυτιλήνης – Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ)⁶

Α. Μια γενική παρουσίαση

Επιδιώκοντας να μελετήσουμε αποτελεσματικότερα τις αντεγκληματικές πολιτικές στην Ελλάδα σχετικά με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς διεξήγαμε από τον Απρίλιο του 2009 έως και τον Μάρτιο του 2010 συμμετοχική παρατήρηση στον Ειδικό Χώρο Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ), στην Παγανή Μυτιλήνης, στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής.⁷ Αν και ο πρωταρχικός σκοπός της έρευνας ήταν να εντοπιστούν και να καταγραφούν ουσιώδη χαρακτηριστικά στοιχεία της αστυνομικής κουλτούρας στην Ελλάδα, η συλλογή και επεξεργασία του πρωτογενούς υλικού μάς οδήγησε στη διαπίστωση ότι στην υπό μελέτη περίπτωσης ετίθετο σαφώς και έντονα το ζήτημα της σύνδεσης εγκληματολογίας και μετακίνησης πληθυσμών, καθώς συνεχώς προέκυπταν χρήσιμα δεδομένα σχετικά με το «έγκλημα» και την αντεγκληματική πολιτική για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Σε ό,τι αφορά γενικά στα ΕΧΠΑ είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ποτέ δε θεσμοθετήθηκαν τυπικά, αφού η ΚΥΑ που προβλεπόταν από το άρθρο 83 του ν. 3386/2005 δεν εκδόθηκε ποτέ. Ένα επιπλέον παράδοξο της λειτουργίας των ΕΧΠΑ αποτελεί το ιδιόμορφο διοικητικό καθεστώς υπό του οποίου τελούν: Φυλάσσονται από την αστυνομία, δεν υπάγονται σε καμία δομή διοίκησης και χρηματοδοτούνται μέσω των Νομαρχιών από το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης.

Στην περίπτωση της Λέσβου, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, οι αλλοδαποί που συλλαμβάνονταν, διέμεναν για κάποιο χρονικό διάστημα σε μοναστήρια και εκκλησίες στο χωριό της Αγιάσου. Το 2001 ξεκίνησε τη λειτουργία του το πρώτο Κέντρο Κράτησης Μυτιλήνης στις ανοιχτές κατασκήνωσεις του ΠΙΚΠΑ, κοντά στο αεροδρόμιο της πόλης. Μετά από κάποιες μεταφορές του κέντρου κράτησης στις παλιές φυλακές στην περιοχή Λαγκάδα Μυτιλήνης και σε οικόπεδο στην περιοχή του ΚΤΕΟ, κατέληξε το 2003 στην περιοχή Παγανή, όπου και βρίσκονταν

⁶ Η επίσημη ονομασία είναι «Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ) Παγανής Μυτιλήνης». Κατ' ευφημισμόν ονομάζεται έτσι καθώς, σύμφωνα και με επίσημες εκθέσεις, αποτελεί και αντιμετωπίζεται ως κέντρο κράτησης αλλοδαπών. Π.χ., βλ. εκθέσεις των Γιατρών Χωρίς Σύνορα (2009), του Συνηγόρου του Πολίτη (2008), της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (Οκτώβριος 2008), του Human Rights Watch (2009) και της ΜΚΟ ProAsyl (2007).

⁷ Ο πρώτος εκ των υπογραφόντων το παρόν άρθρο ως επιβλέπων καθηγητής και ο δεύτερος ως υποψήφιος διδάκτορας.

μέχρι και τον Αύγουστο του 2010. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 2009, μετά από επίσκεψη του Υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη στο κέντρο κράτησης αποφασίστηκε η προσωρινή διακοπή λειτουργίας της Παγανής.⁸ Είχαν προηγηθεί σοβαρές καταγγελίες για καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων από ευρωπαϊκούς και εγχώριους οργανισμούς αλλά και έντονες αντιδράσεις και διαδηλώσεις το καλοκαίρι του 2009 από την τοπική κοινωνία και από το ευρωπαϊκό κίνημα *NoBorder*. Οι δράσεις του *NoBorder* συντέλεσαν καθοριστικά ώστε το ζήτημα της Παγανής να γίνει ευρέως γνωστό, σε ευρωπαϊκό πλέον επίπεδο, καθιστώντας την Παγανή, την περίοδο εκείνη, ως το πλέον γνωστό και πολυσυζητημένο κέντρο κράτησης μεταναστών και προσφύγων στην Ευρώπη.⁹

Οι όροι διαβίωσης στο συγκεκριμένο κέντρο κράτησης ήταν ιδιαίτερα δυσχερείς (κατά τη διάρκεια της έρευνας τα έτη 2009-2010). Ο αριθμός των κρατουμένων, κατά τη χειμερινή περίοδο, ήταν κάπως περιορισμένος σε αντίθεση με τη θερινή. Το ίδιο ίσχυε, βέβαια, ως προς τον περιορισμένο αριθμό κρατουμένων, και καθ' όλη τη διάρκεια του έτους 2010, αφού, αν και θεωρητικά η Παγανή είχε κλείσει, οι Αρχές εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν το χώρο για μονοήμερη ή διήμερη κράτηση παράτυπα εισερχομένων αλλοδαπών. Επίσημα η χωρητικότητα του κέντρου δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει τα τριακόσια (300) άτομα. Το καλοκαίρι του 2008 οι κρατούμενοι υπερέβαιναν τους χίλιους (1000) στον αριθμό. Τον Απρίλιο του 2009 ο αριθμός των κρατουμένων άγγιζε τους ενενήντα (90), το Μάιο τους διακόσιους (200), τον Ιούνιο έφτασε τους τετρακόσιους (400), τον Ιούλιο τους οκτακόσιους (800) και τους μήνες Αύγουστο και Σεπτέμβριο υπερέβαινε ακόμη και τους χίλιους (1000). Τον Οκτώβριο ο αριθμός κυμαινόταν μεταξύ εξακοσίων (600) και οκτακοσίων (800) ατόμων. Οι άσχημες συνθήκες κράτησης, αλλά και ζητήματα εσωτερικής λειτουργίας του κέντρου, όπως ο υπερπληθυσμός, καθώς και οι διαφορετικές ταχύτητες απελευθέρωσης των κρατουμένων¹⁰ ήταν κάποιοι από τους βασικούς λόγους συνεχών εξεγέρσεων των κρατουμένων και διαδηλώσεων, διαμαρτυριών κοινωνικών δι-

⁸ Η Παγανή, βέβαια, συνέχισε να λειτουργεί, αφού από το Νοέμβριο μέχρι και τον Αύγουστο του 2010 χρησιμοποιείτο από τις Αρχές προκειμένου να κρατούνται οι νεοαφικθέντες αλλοδαποί για μία ή δύο ημέρες μέχρι να λάβει χώρα η μεταγωγή τους προς άλλα κέντρα κράτησης στην Ελλάδα.

⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το δίκτυο *NoBorder*, βλ. Infopoint during *NoBorder* Lesbos, 2009, στο <http://transact.noblogs.org/gallery/5549/Infopoint.pdf> (τελευταία πρόσβαση: 20/1/2012).

¹⁰ Όταν λέμε «διαφορετικές ταχύτητες απελευθέρωσης» εννοούμε ότι συνέβαινε συχνά κάποιος που ήταν κρατούμενος για 10 ημέρες, για παράδειγμα, να απελευθερώνεται, ενώ κάποιος άλλος που κρατείτο για περισσότερο από μήνα να συνεχίζει να τελεί υπό κράτηση. Η πρακτική αυτή των Αρχών δημιουργούσε μεγάλη ένταση εντός των θαλάμων με τους κρατούμενους να διαμαρτύρονται έντονα.

κτύων και της τοπικής κοινωνίας, τις οποίες η αστυνομία προσπαθούσε να αντιμετωπίσει με διάφορα μέσα.

Στην Παγανή υπήρχαν συνολικά επτά θάλαμοι-αποθήκες, εκ των οποίων ο ένας ήταν θάλαμος γυναικών και ο άλλος θάλαμος ανηλίκων. Στους υπόλοιπους πέντε θαλάμους στεγάζονταν ενήλικοι άντρες διαφόρων εθνικοτήτων. Υπήρχαν και ειδικά κοντέινερς χωρητικότητας μερικών ατόμων που προορίζονταν για την κράτηση ευπαθών περιπτώσεων. Ελάχιστοι όμως από τις ευπαθείς ομάδες είχαν το «προνόμιο» να κρατηθούν εντός των κοντέινερς, αφού ο αριθμός τους ήταν μεγάλος και η χωρητικότητα στους ειδικούς αυτούς χώρους κράτησης εξαιρετικά περιορισμένη. Σε ό,τι αφορά στις υλικοτεχνικές υποδομές, δεκάδες άτομα μοιράζονταν μία τουαλέτα και ένα μπάνιο σε κάθε θάλαμο, τα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης ήταν παλιά, με συνέπεια να υπάρχουν συχνά διαρροές, δυσσομία και κίνδυνος για την υγεία όσων βρίσκονται στο χώρο του κρατητηρίου. Επίσης, τόσο οι θάλαμοι όσο και τα στρώματα και οι κουβέρτες ήταν βρόμικα. Κατά τη χειμερινή περίοδο η θέρμανση ήταν ανεπαρκής, ενώ αντιστρόφως το καλοκαίρι οι θερμοκρασίες μέσα στους θαλάμους ήταν πολύ υψηλές αφού δεν υπήρχε σχεδόν καθόλου εξαερισμός. Οι τηλεφωνικοί θάλαμοι βρίσκονταν στον προαυλιακό χώρο, ενώ τις περιόδους που υπήρχε έλλειψη αστυνομικού προσωπικού δε γινόταν συχνός προαυλισμός των κρατουμένων. Σε ό,τι αφορά στην οργάνωση και λειτουργία του κέντρου κράτησης, υπήρχε έλλειψη μόνιμου αστυνομικού προσωπικού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι αστυνομικοί να είναι συχνά αρνητικοί σε αιτήματα του δικηγόρου και των κοινωνικών επιστημόνων σε ζητήματα σχετικά με την εξυπηρέτηση καθημερινών αναγκών των κρατουμένων, καθότι επικαλούνταν άγνοια, αφού δεν είχαν, όπως ισχυρίζονταν, κατάλληλη εκπαίδευση και εμπειρία σχετικά με τη λειτουργία του κέντρου κράτησης για τη λειτουργία του οποίου άλλωστε δεν υπήρχε και σαφής κανονισμός. Το προσωπικό που ενημέρωνε τους κρατουμένους για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους (ένας δικηγόρος και δύο κοινωνικοί επιστήμονες) ήταν εξαιρετικά ανεπαρκές για τον τόσο μεγάλο αριθμό κρατουμένων. Εκ των πραγμάτων λοιπόν, οι παροχές νομικής υποστήριξης και κοινωνικών υπηρεσιών –όπως, π.χ., ο εντοπισμός ευάλωτων περιπτώσεων– ήταν μηδαμινές, τη στιγμή που η πολιτική ηγεσία έκανε συχνά λόγο για την πρόσβαση ειδικού επιστημονικού προσωπικού από ΜΚΟ στο κέντρο κράτησης. Η πρόσβαση των ΜΚΟ στο κέντρο κράτησης αποτελούσε συχνά πρόσχημα προκειμένου να αποδείξουν οι Αρχές ότι υπήρχε μέριμνα από την πλευρά της Πολιτείας για την πρόσπιση και εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹¹ Ο υπεύθυνος αστυνομικός υπάλληλος

¹¹ Βλ., π.χ., την υπ' αριθμ. πρωτ. 6634/1-1225556 / 17-10-09 επιστολή του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη προς την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες με θέμα: «Φιλοξενία αλλοδαπών. Καταγγελλόμενα για κακοποίηση αλλοδαπού».

του γραφείου αλλοδαπών για την εξέταση αιτημάτων ασύλου των κρατούμενων ήταν μόνο ένας (και επιφορτισμένος και με άλλες αρμοδιότητες πέραν της εξέτασης αιτημάτων ασύλου των εγκλειστών στο κέντρο κράτησης), με αποτέλεσμα να αδυνατεί να εξετάσει λεπτομερώς το κάθε αίτημα ξεχωριστά και να καθυστερεί ιδιαίτερα η εξέταση των αιτημάτων, με συνέπεια την παρατεταμένη κράτηση των αιτούντων. Πολλοί αιτούντες άσυλο, μάλιστα, αν και επιθυμούσαν να υποβάλλουν αίτημα ασύλου, δεν έμπαιναν καν στη διαδικασία μιας και δεν άντεχαν την παρατεταμένη τους κράτηση έως ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία έκδοσης δελτίου αιτούντα άσυλο και να απελευθερωθούν. Στους θαλάμους συστεγάζονταν κρατούμενοι από διαφορετικές χώρες και διαφορετικού θρησκευματος, έτσι ώστε να δημιουργείται συχνά ιδιαίτερα τεταμένη κατάσταση. Για παράδειγμα, στα μέσα του Ιουνίου του 2009 υπήρξε συμπλοκή Αιγυπτίων και Σομαλών που συστεγάζονταν στον ίδιο θάλαμο, και ως εκ τούτου κάποιοι από αυτούς να μεταβούν στο Βοστάνειο Νοσοκομείο Μυτιλήνης με σοβαρά τραύματα. Η ύπαρξη μόνιμου ιατρικού προσωπικού ήταν επίσης προβληματική επειδή κάποιες μέρες δεν υπήρχε γιατρός στο κέντρο κράτησης, ενώ τις μέρες που βρισκόταν εκεί, παρέμενε για πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Ο χρόνος κράτησης κυμαινόταν από μερικές ημέρες μέχρι και πολλές εβδομάδες ή μήνες χωρίς ποτέ οι κρατούμενοι να γνωρίζουν τον ακριβή χρόνο απελευθέρωσής τους. Αυτή η αβεβαιότητα είχε ως συνέπεια την έντονη νευρικότητα των κρατούμενων, που, σε συνδυασμό, με τις άθλιες συνθήκες κράτησης, οδηγούσε συχνά σε εξεγέρσεις και σε απεργίες πείνας. Ιδιαίτερος προβληματισμός δημιουργήθηκε με την παρατεταμένη κράτηση των ασυνόδευτων ανηλίκων, καθώς απαιτείτο κάποιο αξιόλογο χρονικό διάστημα (από μερικές εβδομάδες έως και μήνες) μέχρι να οριστεί επίτροπος ο οποίος θα αναλάμβανε την προσωρινή κηδεμονία τους και, στη συνέχεια, να βρεθεί ειδικός χώρος φιλοξενίας για ασυνόδευτους ανηλίκους. Έτσι λοιπόν η κράτηση παιδιών (των οποίων οι ηλικίες κυμαίνονται συνήθως από 10 έως και 18 έτη) αποτελούσε σαφή παράβαση κάθε κανόνα δικαίου τόσο εγχώριου όσο και διεθνούς.

Όπως γίνεται φανερό από όλα τα παραπάνω, στην Παγανή προέκυπτε ζήτημα καταπάτησης βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το κέντρο κράτησης λειτουργούσε χωρίς το εξειδικευμένο προσωπικό που απαιτείται και χωρίς τις στοιχειώδεις υλικοτεχνικές υποδομές. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, το Κέντρο Υποδοχής προϋποθέτει κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, πρόσβασης σε νομική βοήθεια, ελεύθερης κυκλοφορίας, πρόσβασης στην εκπαίδευση και στην απασχόληση. Τίποτε απ' όλα αυτά δεν ίσχυε για την περίπτωση της Παγανής.

Β. Νομικό Πλαίσιο

Σύμφωνα με το άρθρο 83 παρ. 1 του Ν. 3386/2005, «ο υπήκοος τρίτης χώρας, που εξέρχεται ή επιχειρεί να εξέλθει από το ελληνικό έδαφος ή εισέρχεται ή επιχειρεί να εισέλθει σε αυτό χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή τουλάχιστον χιλίων πεντακοσίων (1.500) ευρώ...». Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου σημειώνεται:

Αν ο υπήκοος τρίτης χώρας εισέλθει στο ελληνικό έδαφος ή εξέλθει από αυτό χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών [...] μπορεί να απόσχει από την ποινική δίωξη για την πράξη αυτήν, οπότε γνωστοποιεί αμέσως την απόφαση του αυτή στον διοικητή της αστυνομικής υπηρεσίας ή λιμενικής αρχής που διαπίστωσε την παράνομη είσοδο ή έξοδο, προκειμένου αυτός, με απόφασή του, να επαναπροωθήσει τον υπήκοο τρίτης χώρας αμέσως στη χώρα προέλευσης ή καταγωγής του [...]. Αν δεν καταστεί δυνατή η άμεση επαναπροώθηση του υπηκόου τρίτης χώρας, ο διοικητής της αστυνομικής ή λιμενικής αρχής, αφού συντάξει σχετική έκθεση, παραπέμπει τον υπήκοο τρίτης χώρας στην αρμόδια διοικητική αρχή για απέλαση, σύμφωνα με το άρθρο 76 του νόμου αυτού [...].

Κατά τα προαναφερόμενα στάδια, ο παράτυπα εισερχόμενος αλλοδαπός κρατείται σύμφωνα με το άρθρο 81 του Ν. 3386/2005 σε αστυνομικά κρατητήρια ή σε Ειδικούς Χώρους Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ).

Σύμφωνα με φορείς των Ηνωμένων Εθνών, συμπεριλαμβανομένου του γραφείου του Υπατου Αρμοστή (ΟΗCHR), και του ειδικού επιτρόπου σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τη μετανάστευση, η παράτυπη είσοδος, έξοδος ή παραμονή σε μία χώρα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ποινικό αδίκημα. Σε έκθεσή της η ομάδα εργασίας για την αυθαίρετη κράτηση (Office of the High Commissioner for Human Rights, ΟΗCHR 2008: παρ.60) σημειώνει ότι «οι παράτυποι μετανάστες δεν έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα. Η ποινικοποίηση της παράτυπης μετανάστευσης υπερβαίνει το έννομο συμφέρον των κρατών να προστατεύουν την επικράτειά τους και να διαχειρίζονται τις μεταναστευτικές ροές». Οι ειδικοί των Ηνωμένων Εθνών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν τονίσει ότι τα κράτη δεν πρέπει να ποινικοποιούν την παράτυπη είσοδο. Τέτοιου είδους μέτρα προωθούν ξενοφοβικές συμπεριφορές και υπονομεύουν την πρόσβαση στο πολιτικό άσυλο. Σε έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας (27-07-10) γίνονται συστάσεις προς τις ελληνικές

αρχές, οι οποίες, αν υλοποιηθούν, θα βελτιώσουν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, προσφύγων και μεταναστών που βρίσκονται υπό κράτηση στην Ελλάδα. Συστήνεται λοιπόν να καταργηθεί η νομοθεσία που επιβάλλει ποινικές κυρώσεις για την παράτυπη είσοδο και διαμονή, οι οποίες θα πρέπει να παραμένουν διοικητικά παραπτώματα, να καταργηθεί η επιβολή ποινικών κυρώσεων για τις λεγόμενες παράτυπες εξόδους και να διασφαλιστεί ότι οι αιτούντες άσυλο δεν υπόκεινται σε ποινικές κυρώσεις ή σε οποιαδήποτε άλλη τιμωρία για τη χρήση πλαστών εγγράφων ή για παράτυπη είσοδο.

Στην Παγανή Μυτιλήνης, ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών απείχε από την ποινική δίωξη των (στη συντριπτική πλειονότητα παράτυπα) νεοεισερχομένων αλλοδαπών,¹² με αποτέλεσμα να αναλαμβάνουν οι αστυνομικές Αρχές τη διαδικασία της διοικητικής κράτησης και, στη συνέχεια, της διοικητικής απέλασης των αλλοδαπών. Μέχρι και το καλοκαίρι του 2009 η διοικητική κράτηση, σύμφωνα με το Νόμο, δεν επιτρεπόταν να υπερβαίνει τους τρεις μήνες. Με το Προεδρικό Διάταγμα 81/2009, ο νομοθέτης παρέτεινε τη διοικητική κράτηση για μία περίοδο έως και ενός έτους προβλέποντας μια υπέρμετρα αυστηρή ποινή στέρησης της ελευθερίας σε βάρος ανθρώπων που δεν έχουν παραβιάσει άλλο κανόνα δικαίου παρά μόνο στερούνταν των εγγράφων παραμονής στη χώρα.

Στην πράξη, κάθε αλλοδαπός στην Παγανή που δεν υπέβαλε αίτημα ασύλου και δεν ήταν ασυνόδευτος ανήλικος, μετά τη λήξη της διοικητικής του κράτησης, εφοδιαζόταν από τις Αρχές με μια απόφαση διοικητικής απέλασης (υπηρεσιακό σημείωμα), βάση της οποίας του δινόταν προθεσμία τριάντα ημερών προκειμένου να αναχωρήσει από τη χώρα και να μεταβεί σε χώρα της αρεσκείας του, με τον περιοριστικό όρο της μη διαμονής στους νομούς Θεσπρωτίας και Αχαΐας. Η μετάβαση σε «χώρα της αρεσκείας» ήταν σαφώς ανέφικτη, αφού κανείς από τους νεοεισερχόμενους συλληφθέντες αλλοδαπούς δεν έφερε ταξιδιωτικά έγγραφα –όλοι είχαν έρθει στην Ελλάδα παράτυπα– άρα, με κανένα νόμιμο τρόπο δεν μπορούσε να ταξιδέψει σε χώρα της αρεσκείας του φεύγοντας νόμιμα από την Ελλάδα. Κατά συνέπεια, πολύ μεγάλο μέρος των αλλοδαπών που βρίσκονται στη χώρα μας είναι εκείνοι στους οποίους έχει επιβληθεί το μέτρο της απέλασης, πλην όμως η εκτέλεση του μέτρου αυτού είναι ανέφικτη. Πρόκειται για άτομα τα οποία προέρχονται είτε από χώρες στις οποίες υπάρχει εμπόλεμη κατάσταση –η λεγόμενη «ανθρωπιστική κρίση»– και επομένως η απέλαση στις χώρες αυτές αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο, είτε από χώρες στις οποίες υπάρχει πρακτική αδυναμία εκτέλεσης της απέλασης λόγω έλλει-

¹² Οι περιπτώσεις για τις οποίες ο Εισαγγελέας προχωρούσε στην άσκηση ποινικής δίωξης ήταν μεμονωμένες και συνήθως αφορούσαν διακινητές ή αλλοδαπούς που προσπαθούσαν να εισέλθουν στη χώρα με πλαστά έγγραφα. Στην παρούσα μελέτη δε θα ασχοληθούμε με αυτήν την κατηγορία συλληφθέντων αλλοδαπών.

ψης συνεργασίας των διπλωματικών αρχών. Αρκετά προβλήματα προέκυπταν και με τις διαδικασίες έκδοσης εισιτηρίων ώστε να ταξιδέψουν οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο από τη Λέσβο στην Αθήνα. Αν και η Νομαρχία ήταν επιφορτισμένη με την έκδοση των εισιτηρίων, οι όροι έκδοσης εισιτηρίων ήταν ασαφείς και δεν ακολουθείτο μια συγκεκριμένη διαδικασία για το σκοπό αυτό.

Γ. Ο ρόλος της ΕΛ.ΑΣ. και τα δικαιώματα των κρατουμένων

Σύμφωνα με τα άρθρα 24 και 25 του Ν.1975/1991 και του Π.Δ. 90/2008 σχετικά με τη διαδικασία παροχής διεθνούς προστασίας, η αποφασιστική αρμοδιότητα για τα σχετικά αιτήματα προστασίας εμπίπτει στην Ελληνική Αστυνομία. Η ανάθεση εξέτασης αιτημάτων διεθνούς προστασίας στην αστυνομία βρίσκεται σε αντίφαση με τον ταυτόχρονο ρόλο της ως κρατικό όργανο που αποτρέπει την παράτυπη μετανάστευση. Δημιουργούνται λοιπόν εύλογες αμφιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα διαμόρφωσης αντικειμενικής και αμερόληπτης κρίσης εκ μέρους των αποφασίζοντων οργάνων, τα οποία έχουν επιφορτιστεί θεσμικώς με αντιφατικούς στην ουσία ρόλους.¹³

Επιπλέον, για τη διαμόρφωση αντικειμενικής κρίσης επί των αιτημάτων διεθνούς προστασίας προϋποτίθεται ουσιαστική γνώση του προσφυγικού δικαίου και διαρκής ενημέρωση για τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στις χώρες προέλευσης των αιτούντων. Για την πλήρωση των προϋποθέσεων αυτών απαιτείται η απερίσπαστη ενασχόληση με το αντικείμενο εκ μέρους των αποφασίζοντων και γνωμοδοτούντων οργάνων, τα οποία, αφενός είναι επιφορτισμένα με πλειάδα άλλων αστυνομικών και διοικητικών καθηκόντων, αφετέρου δε διαθέτουν την κατάλληλη επισημονική κατάρτιση προκειμένου να αποφανθούν αιτιολογημένα και δίκαια επί των αιτημάτων ασύλου.¹⁴

Η κύρια αποστολή της Ελληνικής Αστυνομίας, όπως διαλαμβάνεται στον οργανικό της νόμο και στους κανονισμούς,¹⁵ συνίσταται στη διασφάλιση της δημό-

¹³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου: Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις.

¹⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Αιτιολογική Έκθεση Υπουργών Οικονομικών και Προστασίας του Πολίτη (14-12-10).

¹⁵ Βλ. την υπ' αριθμ. πρωτ. 4803-22-44/04-07-2003 εγκύκλιο του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας.

σίας ειρήνης και ευταξίας και της απρόσκοπτης κοινωνικής διαβίωσης των πολιτών, την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος και την προστασία του κράτους και του δημοκρατικού πολιτεύματος στα πλαίσια της συνταγματικής τάξης (άρθρο 8 Ν. 2800/2000). Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται και η αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων όλων των ατόμων που βρίσκονται στην Ελλάδα και ιδιαίτερα των προσώπων που κρατούνται από τις αστυνομικές αρχές. Σύμφωνα με τα παραπάνω, απαγορεύεται ρητά η άσκηση κάθε μορφής βίας σε βάρος των κρατουμένων και οποιαδήποτε προσβλητική ή ταπεινωτική μεταχείρισή τους. Η διεκπεραίωση των ποινικών και διοικητικών διαδικασιών επιβάλλεται να ολοκληρώνεται στον απολύτως αναγκαίο χρόνο ώστε ο περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας του κρατουμένου να πληροί και τις ουσιαστικές προϋποθέσεις, πέραν των τυπικών χρονικών προϋποθέσεων της σύννομης κράτησης.¹⁶

α) Ως προς την Αστυνομική Βία

Στην περίπτωση του κέντρου κράτησης της Παγανής, συχνά παρατηρήθηκαν κατά την έρευνα πεδίου φαινόμενα άσκησης έντονης ψυχολογικής βίας και σε πολλές περιπτώσεις και σωματικής. Αναφορικά με τις περιπτώσεις άσκησης σωματικής βίας, είτε δεν ήταν δυνατόν να συλλεχθούν επαρκείς αποδείξεις ενοχής αστυνομικών, είτε οι ίδιοι οι κρατούμενοι δεν επιθυμούσαν να προβούν στις σχετικές νόμιμες ενέργειες φοβούμενοι πιθανή μελλοντική εκδικητική συμπεριφορά των Αρχών στο πρόσωπό τους. Αυτό εκφράστηκε συχνά από κρατουμένους σε συνομιλίες που είχαμε μαζί τους. Ενδεικτικά, μία ομάδα έξι ή επτά Αφγανών μάς είχαν πει τα εξής τον Ιούνιο του 2009: «Αστυνομικός εχθές το απόγευμα ήρθε στο θάλαμο και μας χτύπησε όταν του ζητούσαμε να προαυλιστούμε». Τον Ιούλιο του 2009, ομάδα πέντε Σομαλών ανέφερε παρόμοιο περιστατικό άσκησης λεκτικής και σωματικής βίας όταν οι κρατούμενοι διαμαρτυρήθηκαν για την έλλειψη ειδών πρώτης ανάγκης. Σε όλες τις περιπτώσεις οι κρατούμενοι ανέφεραν ότι δεν επιθυμούσαν να καταγγείλουν επίσημα τα περιστατικά αυτά λόγω φόβου. Το μόνο που ζητούσαν ήταν να φύγουν όσο το δυνατόν συντομότερα από τη φυλακή.

Σε μία άλλη περίπτωση, στις 29 Ιουνίου 2009, οδηγήθηκαν από τις ελληνικές Αρχές στο κέντρο κράτησης, μεταξύ άλλων, δύο οικογένειες Παλαιστινίων (ανδρόγυ-

¹⁶ Βλ. άρθρα 2 παρ. 1, 6 και 7 παρ. 2 Συντάγματος, άρθρα 7 και 9 Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών & Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ), που κυρώθηκε με το Ν. 2462/1997 και άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε με το Ν.Δ. 53/1974.

να και ανήλικα τέκνα). Η σύζυγος ενός εκ των οικογενειών ήταν έγκυος. Όλοι οι παραπάνω ήταν εμφανώς καταβεβλημένοι, καθώς είχαν συλληφθεί το προηγούμενο βράδυ για παράνομη είσοδο στη χώρα στο νησί του Αϊ Στράτη. Μεταφέρθηκαν από εκεί με πλοίο της γραμμής στο λιμάνι του Σιγρίου στη Λέσβο, από εκεί στο Αστυνομικό Τμήμα Αντίσσης Λέσβου, εν συνεχεία στο Βοστανείο Νοσοκομείο Μυτιλήνης και, τέλος, στο κέντρο κράτησης στην Παγανή Μυτιλήνης. Βέβαια, είχε προηγηθεί το δύσκολο ταξίδι τους με βάρκα από τα τουρκικά παράλια στην Ελλάδα.

Στο κάτω διάζωμα του κέντρου κράτησης περίμεναν όλοι οι νεοσυλληφθέντες προκειμένου οι υπάλληλοι της Νομαρχίας Λέσβου να τους δώσουν είδη πρώτης ανάγκης και εν συνεχεία να προχωρήσει η αστυνομία στην τοποθέτησή τους σε θαλάμους. Βρισκόμασταν μαζί με έναν αραβόφωνο διερμηνέα στο δεύτερο διάζωμα του κέντρου κράτησης και κάναμε συνολική ενημέρωση στους κρατούμενους των δύο θαλάμων του διαζώματος αυτού. Ξαφνικά ακούσαμε φωνές και κοιτώντας προς τα πίσω είδαμε τις εν λόγω οικογένειες μαζί με αστυνομικούς να μιλούν σε πολύ έντονο ύφος, ενώ τα ανήλικα παιδιά τους έκλαιγαν. Αμέσως τρέξαμε προς το μέρος προκειμένου να δούμε τι ακριβώς συμβαίνει. Οι αστυνομικοί μού εξήγησαν ότι οι κρατούμενοι δεν ήθελαν να μπουν στους θαλάμους, γιατί, αφενός δεν επιθυμούσαν να χωριστούν μεταξύ τους, αφετέρου βλέποντας την άθλια κατάσταση που επικρατούσε εντός των θαλάμων, φοβόντουσαν για την υγεία τους. Με τη βοήθεια του διερμηνέα, οι κρατούμενοι επιβεβαίωσαν τα παραπάνω. Ζήτησα από την αστυνομία να αφήσει τον διερμηνέα κι εμένα για μερικά λεπτά μαζί τους, προκειμένου να τους καθησυχάσουμε και να τους εξηγήσουμε για ποιο λόγο βρίσκονται στο κρατητήριο και ποια είναι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους. Η αστυνομία πράγματι απομακρύνθηκε και στα 15 περίπου λεπτά που ακολούθησαν η μία εκ των γυναικών μου είπε ότι είναι πέντε μηνών έγκυος και φοβάται ότι θα χάσει το παιδί της, λόγω της ταλαιπωρίας που είχε υποστεί και της μεγάλης ψυχολογικής πίεσης που άρχισε να έχει στη θέα του κέντρου κράτησης και των άθλιων συνθηκών εγκλεισμού. Η άλλη γυναίκα είχε έντονους πόνους στο σώμα (όταν πολύ αργότερα μετέβη στο γιατρό του κέντρου κράτησης της είπε ότι πρέπει να κάνει ειδική εξέταση, γιατί είναι πιθανό να έχει πέτρα στο νεφρό), ενώ τα παιδιά συνέχιζαν να κλαίνε και οι σύζυγοι των γυναικών μου έλεγαν ότι δεν αφήνουν τις γυναίκες και τα παιδιά μόνα σε ξεχωριστούς θαλάμους γιατί φοβούνται για την υγεία τους και θέλουν να είναι κοντά τους. Τούς υποσχέθηκα ότι θα κάνουμε προσπάθειες, αφού πρώτα έρθουμε σε συνεννόηση με την αστυνομία, να τουςβάλουμε σε ένα από τα κοντέινερς που υπάρχουν στο κέντρο κράτησης, έως ότου οι Αρχές ετοιμάσουν τα απαιτούμενα από το Νόμο έγγραφα προκειμένου να αφεθούν ελεύθεροι και να ταξιδέψουν προς τον επιθυμητό προορισμό τους, που ήταν η Αθήνα. Αφού τούς εξήγησα πολύ σύντομα τους λόγους για τους οποίους κρα-

τούνται και ότι είναι αδύνατον να φύγουν αμέσως από το κέντρο κράτησης, φάνηκε να συναινούν για την προσωρινή τοποθέτησή τους σε κοντέινερ, έως ότου ολοκληρωθούν οι απαραίτητες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Η παραπάνω συζήτηση γινόταν σε πολύ φορτισμένο κλίμα, αλλά όσο περνούσαν τα λεπτά φαινόταν να εξομαλύνεται κάπως η κατάσταση.

Καθώς συζητούσαμε, ήρθε ένας ειδικός φρουρός με πολύ γρήγορο βηματισμό και με έντονο ύφος τους είπε φωνάζοντας τα παρακάτω: «Γρήγορα μέσα στους θαλάμους! Δε θα μας κάνετε εσείς ό,τι θέλετε, εδώ εμείς κάνουμε κουμάντο!» Του ζήτησα να ηρεμήσει και να μας αφήσει λίγο μόνους να συνεχίσουμε τη συζήτηση που είχαμε ξεκινήσει. Ο ειδικός φρουρός δεν έδωσε σημασία και άρχισε να σπρώχνει τούς κρατούμενους. Ιδιαίτερη έκπληξη προκάλεσε το γεγονός ότι άρχισε να σπρώχνει τον πατέρα που είχε στην αγκαλιά του το επτάχρονο κοριτσάκι του το οποίο έκλαιγε συνεχώς βλέποντας τον ειδικό φρουρό να στρέφεται κατά του πατέρα του. Ο ειδικός φρουρός γύρισε φωνάζοντας και κατά της έγκυου γυναίκας και, στη συνέχεια, την έσπρωξε ελαφρά στην κοιλιά, γεγονός που την τρομοκράτησε και άρχισε να τρέχει φωνάζοντας στα αγγλικά: «Το μωρό μου! Εδώ είναι Γκουαντάναμο!» Την ακολούθησε και η υπόλοιπη οικογένεια και όλοι μαζί έτρεξαν προς το κάτω διάζωμα. Ακολούθησε εντονότατη αντιπαράθεσή μου με τον ειδικό φρουρό και εκείνη τη στιγμή ήρθε και ο κοινωνικός επιστήμονας που εργαζόταν στο κέντρο κράτησης προσπαθώντας και εκείνος να δει τι συμβαίνει. Αφού πήγα στον αρχιφύλακα του κρατητηρίου και του ανέφερα το περιστατικό, καλέσαμε ασθενοφόρο και η έγκυος γυναίκα μετέβη στο νοσοκομείο, μαζί με τον κοινωνικό επιστήμονα, όπου στη συνέχεια διεγνώσθη ότι δεν υπήρχε λόγος ανησυχίας για την υγεία τη δική της και του κυοφορούμενου τέκνου της. Είναι γεγονός ότι ο αρχιφύλακας του κρατητηρίου επέδειξε ενδιαφέρον για την εξομάλυνση των προβλημάτων που προέκυψαν και μου ζήτησε να τον ενημερώνω συνεχώς για οτιδήποτε χρειάζονται οι Παλαιστίνιοι κρατούμενοι, οι οποίοι και απελευθερώθηκαν την επόμενη ημέρα.

Είναι, παρ' όλα αυτά, επίσης γεγονός ότι στην ελληνική αστυνομία υπάρχουν υπάλληλοι με έντονα ρατσιστικές και συντηρητικές νοοτροπίες οι οποίοι θεωρούν ότι ο αυταρχισμός και η βιαιότητα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της δουλειάς τους. Η θέα ενός αστυνομικού να βρίζει και να σπρώχνει μια γυναίκα, ακόμη και αν δε γνώριζε ότι είναι έγκυος, καθώς και να σπρώχνει έναν πατέρα που κρατάει στην αγκαλιά του το ανήλικο παιδί του, είναι αποκρουστική και προβληματική. Η παραπάνω περίπτωση αποτελεί άλλο ένα περιστατικό αστυνομικής βίας το οποίο όμως οι παθόντες απέφυγαν να καταγγείλουν.

Στις 23 Οκτωβρίου 2009 έγινε αναφορά στην Αστυνομική Διεύθυνση Λέσβου για ένα περιστατικό ξυλοδαρμού κρατουμένων, κατά τη διάρκεια εξέγερσής

τους, και ειδικά για την περίπτωση άσκησης έντονης σωματικής βίας σε βάρος ενός δεκαεφτάχρονου Παλαιστίνιου ασυνόδευτου ανήλικου. Διεξήχθη Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ), αλλά το τελικό πόρισμα (υπ' αριθμ. 6004/15/441-ιζ / 26-04-10) ανέφερε ότι ναι μεν «οι αστυνομικοί χρησιμοποίησαν βία χτυπώντας μερικούς κρατούμενους με αστυνομική ράβδο» αλλά «η βία αυτή [...] φαίνεται ότι δεν ήταν υπερβολική αλλά η άκρως απαραίτητη...». Επιπλέον, οι παθόντες, κατά τη διαδικασία αναγνώρισης, δεν αναγνώρισαν κανέναν αστυνομικό ως δράστη του ξυλοδαρμού, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να προσωποποιηθούν οι κατηγορίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μάρτυρες είχαν ανεπίσημα αναφέρει ότι είχαν πιεστεί και απειληθεί από την αστυνομία, προκειμένου να μην αναφέρουν κατά την εξέτασή τους τα πραγματικά περιστατικά και να αναγνωρίσουν τους υπαίτιους αστυνομικούς. Παρ' όλα αυτά, οι μάρτυρες δεν επιβεβαίωσαν το παραπάνω όταν τους υπεβλήθη το σχετικό ερώτημα από τον αστυνομικό υπάλληλο που διεξήγαγε την Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ). Η υπόθεση ετέθη στο αρχείο μέχρι να ολοκληρωθεί η προκαταρκτική εξέταση της Εισαγγελίας Πλημμελειοδικών Μυτιλήνης.

Στο σημείο αυτό, βέβαια, αξίζει να γίνει μια επισήμανση που αφορά στη διενέργεια των ΕΔΕ και έχει να κάνει με το νομικό παράδοξο ότι ελεγκτής και ελεγχόμενος για ποινικά κολάσιμες πράξεις αστυνομικών ταυτίζονται. Χαρακτηριστικά, στην εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Υπηρεσία εσωτερικών υποθέσεων της ελληνικής αστυνομίας και άλλες διατάξεις» προς τη Βουλή των Ελλήνων γίνεται δεκτό ότι «[...] η εξιχνίαση της εγκληματικής συμπεριφοράς δράσης αστυνομικών από συναδέλφους τους εμφανίζει σοβαρές ιδιαιτερότητες για λόγους συναισθηματικών δεσμών, κακώς εννοούμενης συναδελφικής αλληλεγγύης, παρεμβάσεων από ιεραρχικά προϊστάμενους [...] άσκηση πιέσεων [...] απειλές [...] κλπ.». Συγκεκριμένα, η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛ.ΑΣ. δημιουργήθηκε βάση του Ν. 2713/99 με κύριες αρμοδιότητες τη διερεύνηση, την εξιχνίαση και δίωξη συγκεκριμένων εγκλημάτων που διαπράττουν οι αστυνομικοί. Χρειάζεται να επισημανθεί ότι εν μέρει είναι προβληματική η λειτουργία μιας τέτοιας υπηρεσίας στο επίπεδο της διαφοροποίησης του καθεστώτος ποινικού ελέγχου που επιφυλάσσεται για την ελληνική αστυνομία, σε σχέση με το συνταγματικά κατοχυρωμένο θεσμικό πλαίσιο που ισχύει σε όλες τις άλλες περιπτώσεις (Βιδάλη, 2004: 397).

Σε ό,τι αφορά στις περιπτώσεις άσκησης ψυχολογικής βίας κατά των κρατούμενων, το φαινόμενο των ρατσιστικών προκαταλήψεων κάποιων αστυνομικών οργάνων εκδηλωνόταν συχνά, με αποτέλεσμα τις ύβρεις και τους υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς κατά των κρατούμενων. Το Μάιο του 2009, κατά τη διάρκεια συζήτησης με αστυνομικό υπάλληλο στο κέντρο κράτησης σχετικά με την προβληματική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί λόγω υπερπληθυσμού κρατούμενων στο κέ-

ντρο, αλλά και λόγω των άσχημων συνθηκών υγιεινής, αυτός ανέφερε: «Όλοι αυτοί που έρχονται από Ασία είναι παράσιτα. Τι πρέπει να κάνουμε; Να αρχίσουμε να βουλιάζουμε τις βάρκες τους;» Ένας συνάδελφός του που παρακολουθούσε τη συζήτηση απάντησε: «Ένας Μέγας Αλέξανδρος χρειάζεται να τους καθαρίσει όλους, είναι όλοι απολίτιστοι και βάρβαροι». Παρόμοιες συζητήσεις με μερίδα αστυνομικών ήταν πολύ συχνές και η νοοτροπία τους αυτή εκφραζόταν, βέβαια, και κατά των κρατουμένων. Συχνά έβριζαν τους κρατούμενους στην ελληνική γλώσσα ή τους έλεγαν στα αγγλικά λέξεις όπως «fuck», «shut up», έκαναν προσβλητικές χειρονομίες και σε πολλές περιπτώσεις τους έλεγαν να κάθονται ήσυχοι γιατί αλλιώς θα κρατηθούν πολύ περισσότερο. Η αστυνομία δε διέθετε διερμηνέα στην Παγανή. Οι απαντήσεις κάποιων αστυνομικών σε αιτήματα που εξέφραζαν οι κρατούμενοι στη γλώσσα τους ήταν σε γλώσσα απαξιωτική.

β) Ενημέρωση των κρατουμένων από τις Αρχές

Ο κρατούμενος, με την προσαγωγή του στην αστυνομική υπηρεσία, επιβάλλεται να ενημερώνεται πλήρως για το λόγο της κράτησής του, καθώς και για όλα τα δικαιώματα που δύναται να ασκήσει κατά τη διάρκειά της.¹⁷ Για το σκοπό αυτό πρέπει να επιδίδεται στον κρατούμενο το εγκεκριμένο από την εισαγγελική αρχή πληροφοριακό δελτίο για τα δικαιώματά του στη γλώσσα που γνωρίζει και να του εξηγούνται αυτά με σαφήνεια. Στις περιπτώσεις αλλοδαπών κρατουμένων που αγνοούν την ελληνική γλώσσα πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια προκειμένου να εξηγηθούν τα δικαιώματα με τον προσφορότερο τρόπο (μέσω διερμηνέα, προξενικής αρχής κτλ.). Επίσης, οι αστυνομικές αρχές υποχρεούνται να έχουν αναρτημένους στους χώρους κράτησης πίνακες με τα δικαιώματα των κρατουμένων. Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να καταβάλλεται για την πλήρη ενημέρωση των κρατουμένων αλλοδαπών που ζητούν άσυλο (άρθρο 1 παρ. 6 Π.Δ. 61/1999).

Οι αλλοδαποί που είχαν συλληφθεί από τις Αρχές και έφταναν στην Παγανή στην συντριπτική τους πλειονότητα δεν είχαν λάβει καμία ενημέρωση για τους λόγους κράτησής τους ούτε για τα δικαιώματά τους. Η αστυνομία δε διέθετε διερμηνείς για το σκοπό αυτό και, συνεπώς, ο ένας δικηγόρος που βρισκόταν εντός του κέντρου κράτησης έπρεπε, σε καθημερινή βάση, να προβαίνει σε γενικές ενημερώσεις σε κάθε θάλαμο ξεχωριστά. Ειδικά στις περιπτώσεις των αιτούντων άσυλο

¹⁷ Βλ. άρθρο 9 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και το άρθρο 5 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

έπρεπε να γίνεται ατομική ενημέρωση και συνέντευξη, που ήταν αρκετά χρονοβόρα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει χρόνος για τη νομική ενημέρωση των υπολοίπων κρατουμένων. Το καλοκαίρι του 2009 κατέφθαναν στην Παγανή κατά μέσο όρο 50 άτομα κάθε μέρα, με αποτέλεσμα η έγκαιρη και άμεση ενημέρωσή τους από ένα μόνο δικηγόρο να καθίσταται σχεδόν ανέφικτη. Οι Αρχές, μετά από συστάσεις, τοιχοκόλλησαν έντυπα που ανέφεραν περιληπτικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατουμένων, σε ορισμένες, βέβαια, μόνο γλώσσες, όπως αγγλικά, αραβικά και περσικά. Συνήθως, μετά την ανάγνωση αυτών –από όσους γνώριζαν ανάγνωση και κατανοούσαν τις γλώσσες που ήταν εγγεγραμμένα τα ενημερωτικά έντυπα– προέκυπταν πολλά ερωτήματα από τους κρατούμενους τα οποία έπρεπε να απαντηθούν.

γ) *Επικοινωνία των κρατουμένων με πρόσωπα της επιλογής τους*

Η επικοινωνία των προσώπων που κρατούνται στις αστυνομικές υπηρεσίες με συγγενείς ή άλλα πρόσωπα της επιλογής τους περιλαμβάνει τόσο την τηλεφωνική όσο και την προσωπική επικοινωνία. Η αστυνομία οφείλει να διευκολύνει την τηλεφωνική επικοινωνία του κρατουμένου, προκειμένου να ενημερώσει, εφόσον το επιθυμεί, τους οικείους του για τον τόπο και την αιτία κράτησής του. Τονίζεται ότι το δικαίωμα επικοινωνίας περιλαμβάνει, στην περίπτωση αλλοδαπού κρατουμένου, την υποχρέωση ενημέρωσης των προξενικών αρχών της χώρας του, τη διευκόλυνση της τηλεφωνικής επικοινωνίας του ιδίου με αυτή και την υποχρέωση της αστυνομικής αρχής να επιτρέπει τις επισκέψεις των προξενικών λειτουργιών στον κρατούμενο, εφόσον βέβαια ο κρατούμενος δεν αντιτίθεται σε αυτό.¹⁸

Στην Παγανή, οι Αρχές, πρώτα απ' όλα, αφαιρούσαν τα κινητά τηλέφωνα των κρατουμένων κατά τη σύλληψη, με συνέπεια ο μόνος τρόπος επικοινωνίας των κρατουμένων με τους οικείους του να είναι μέσω κάποιων καρτοτηλεφώνων που υπήρχαν στον προαύλιο χώρο. Αν συνυπολογιστεί το γεγονός ότι ο προαυλισμός λάμβανε χώρο για πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα –μισή περίπου ώρα την ημέρα, και μερικές φορές όχι σε καθημερινή βάση– είναι εμφανές ότι προέκυπτε αμέσως πρόβλημα ως προς τη δυνατότητα επικοινωνίας των κρατουμένων. Στην καλύτερη περίπτωση, έπρεπε να παρέμβει το επιστημονικό προσωπικό του κέντρου και να ζητήσει άδεια από την αστυνομία προκειμένου κάποιος να βγει από

¹⁸ Άρθρο 36 Διεθνούς Σύμβασης για τις προξενικές σχέσεις, που κυρώθηκε με το Ν. 90 της 23/23.7.1975: Περί κυρώσεως της εν Βιέννη την 24ην Απριλίου 1963 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως επί των Προξενικών Σχέσεων· (Α' 150).

το θάλαμο και να μιλήσει στο τηλέφωνο. Προβληματικό ήταν επίσης το γεγονός ότι πολλοί κρατούμενοι δε διέθεταν το απαιτούμενο χρηματικό ποσό προκειμένου να αγοράσουν τηλεκάρτα. Γενικά, αν και η αστυνομία ήταν πρόθυμη μετά από παραιτήσεις να επιτρέψει σε κάποιον να τηλεφωνήσει από τα καρτοτηλέφωνα του κέντρου, δεν του παρείχε τη δυνατότητα να προβεί σε δωρεάν επικοινωνία από κάποιο άλλο τηλέφωνο, αν ο κρατούμενος δε διέθετε τα χρήματα για να αγοράσει τηλεκάρτα.

δ) Η προστασία της υγείας των κρατούμενων

Σύμφωνα με την υπ. αριθμ 4803/22/44-04/07/2003 εγκύκλιο του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας (παρ. 3ζ),

η προστασία της υγείας του κρατουμένου αποτελεί βασική υποχρέωση της αστυνομικής αρχής. Η ιατρική περίθαλψη παρέχεται από τον γιατρό που εκτελεί την υγειονομική υπηρεσία της αστυνομίας, και σε περίπτωση κωλύματος ή έλλειψης, από άλλο γιατρό, ενώ ο κρατούμενος δικαιούται κατά την εξέτασή του από τον υπηρεσιακό γιατρό να ζητήσει όπως εξετασθεί και από γιατρό της επιλογής του. Στις περιπτώσεις ασθένειας, σοβαρού ατυχήματος ή εισαγωγής του κρατουμένου σε οποιοδήποτε θεραπευτικό ίδρυμα, η αστυνομική αρχή υποχρεούται να ειδοποιήσει αμέσως τους συγγενείς του και αν δεν υπάρχουν συγγενείς όποιο πρόσωπο υποδείξει ο κρατούμενος. Τέλος, ιδιαίτερη ιατρική φροντίδα παρέχεται στους τοξικομανείς κρατούμενους για τους οποίους δημιουργείται κίνδυνος ζωής από το στερητικό σύνδρομο.¹⁹

Οι κρατούμενοι στην Παγανή προέρχονταν από ένα μακρινό και επίπονο ταξίδι. Μεταξύ αυτών υπήρχαν παιδιά, ηλικιωμένοι, άνθρωποι που έπασχαν είτε από σοβαρές ασθένειες είτε από ένα απλό κρυολόγημα. Πολλοί ήταν θύματα βασανιστηρίων ή είχαν υποστεί τραύματα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Οι απαράδεκτες συνθήκες εγκλεισμού και οι συνθήκες υγιεινής στους θαλάμους επιδείνωναν την υγεία των κρατουμένων. Συνεπώς ο αριθμός των ατόμων που ζητούσαν ιατρική βοήθεια ήταν αρκετά μεγάλος. Εντός του κέντρου κράτησης υπήρχε ένας γιατρός τις πρωινές ώρες και μία νοσηλεύτρια. Σε σοβαρές περιπτώσεις γινόταν μεταφο-

¹⁹ Βλ. επίσης άρθρα 60 παρ. 3 περ. η', ια' και 67 παρ. 4 περ. κβ' Π.Δ. 141/1991.

ρά του/της ασθενούς στο Βοστανείο Νοσοκομείο Μυτιλήνης. Το ιατρικό προσωπικό λοιπόν εντός του κέντρου κράτησης ήταν εξαιρετικά ανεπαρκές για την ομάδα στόχου, με αποτέλεσμα να εκφράζονται σε καθημερινή βάση έντονα παράπονα από τους κρατούμενους για την έλλειψη ιατρικής μέριμνας. Τα παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων είναι εκατοντάδες. Ενδεικτική είναι η περίπτωση ενός καρδιοπαθούς ηλικιωμένου αιτούντος άσυλο ο οποίος ήταν υπό κράτηση για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα και η ιατρική μέριμνα προς το πρόσωπό του ήταν σχεδόν ανεπαρκής. Οι συνθήκες υγιεινής στους θαλάμους επιδείνωναν σε καθημερινή βάση την κατάστασή του. Τελικά, επειδή οι Αρχές τον είχαν υπό κράτηση μέχρι να γίνει η συνέντευξη ασύλου του, αναγκάστηκε να αποσύρει το αίτημα ασύλου του, και συνεπώς να παραιτηθεί της διεθνούς προστασίας που επιθυμούσε να αιτηθεί, και η οποία ήταν ο λόγος τού ταξιδιού του, προκειμένου οι Αρχές να τον απελευθερώσουν. Τον Οκτώβριο του 2009, οκτώ έγκυες γυναίκες τελούσαν υπό κράτηση για μεγάλο χρονικό διάστημα. Χρειάστηκε να παρέμβει ο Υφυπουργός Προστασίας του Πολίτη προκειμένου να αφεθούν ελεύθερες. Ανήλικοι έκαναν συχνά απεργία πείνας και δεν υπήρχε επαρκές ιατρικό προσωπικό να ελέγχει την κατάσταση της υγείας τους.

Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. πρωτ. 4803/22/4404/07/2003 εγκύκλιο του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας, η μεταχείριση των κρατουμένων στο σύντομο χρονικό διάστημα που βρίσκονται στις αστυνομικές υπηρεσίες αποτελεί μια πρόκληση επιβεβαιωτική της σύνομης συμπεριφοράς, του σεβασμού της προσωπικότητας, της προστασίας της αξιοπρέπειας και της διασφάλισης των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Οι αστυνομικοί οφείλουν μάλιστα να επιδεικνύουν αυξημένη ευαισθησία στην περίπτωση κράτησης προσώπων που χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα ευάλωτα και των οποίων τα δικαιώματα χρήζουν της πλέον ενδεδειγμένης προστασίας. Ως ιδιαίτερα ευάλωτα άτομα μπορούν να θεωρηθούν, καταρχήν, οι ανήλικοι, οι ασθενείς, οι αλκοολικοί, οι τοξικομανείς, οι αναλφάβητοι, οι πολιτικοί πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο και γενικά οι αλλοδαποί.

Δ. Συλλήψεις στη θάλασσα – Μαρτυρίες

Οι μετανάστες και πρόσφυγες που έρχονται στη Μυτιλήνη από τα απέναντι τουρκικά παράλια εντοπίζονται, σε πολλές περιπτώσεις, στη θάλασσα από τις λιμενικές Αρχές ή τον FRONTEX, προτού ακόμη φτάσουν στις ελληνικές ακτές και εντοπιστούν από την αστυνομία. Προβληματισμό δημιουργεί το γεγονός ότι από μαρτυρίες προσφύγων και μεταναστών, αλλά και από εκθέσεις διεθνών οργανισμών

και οργανώσεων, προκύπτει μια πρακτική παράνομων απελάσεων από την Ελλάδα προς την Τουρκία, η οποία σαφώς παραβιάζει βασικούς κανόνες του εγχώριου, ευρωπαϊκού και διεθνούς προσφυγικού δικαίου.

Σε ό,τι αφορά στην περίπτωση των νησιών, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση PRO ASYL (2007) και η Ομάδα Δικηγόρων για τα δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων στην έκθεση «The Truth may be bitter but must be told...» αναφέρουν τα εξής:

Το ελληνικό λιμενικό σώμα προβαίνει, συστηματικά, σε επαναπροωθήσεις από τα εθνικά χωρικά ύδατα, στην εξωτερική μεθόριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η πρακτική αυτή θέτει άμεσα σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή των προσώπων που ζητάνε προστασία, πέραν του κινδύνου τον οποίο αντιμετωπίζουν στην περίπτωση επιστροφής τους στην Τουρκία. Το λιμενικό προσπαθεί να εμποδίσει τις μικρές βάρκες που μεταφέρουν πρόσφυγες και να τις προωθήσει εκτός των εθνικών χωρικών υδάτων. Για το σκοπό αυτό, κυκλώνει τις μικρές βάρκες με σκάφη του λιμενικού δημιουργώντας κύματα. Οι επικίνδυνοι αυτοί χειρισμοί μπορεί να οδηγήσουν τους πρόσφυγες στο θάνατο. Πρόσφυγες που βρίσκονται σε ελληνικά χωρικά ύδατα ή σε ελληνικές ακτές προωθούνται πίσω στα τουρκικά ύδατα. Οι βάρκες τους καταστρέφονται σκοπίμως ώστε να μπορέσουν, στην καλύτερη περίπτωση, να επιστρέψουν στις τουρκικές ακτές. Οι πρόσφυγες «προωθούνται» από άνδρες του λιμενικού σώματος σε ακατοίκητες βραχονησίδες. Άνδρες του ελληνικού λιμενικού σώματος συστηματικά κακοποιούν νεοεισερχόμενους πρόσφυγες. Σε μία περίπτωση, η οποία έχει καταγραφεί επισήμως, η κακομεταχείριση κατέληξε σε βασανισμό (σοβαρός ξυλοδαρμός, εικονική εκτέλεση, ηλεκτροσόκ, βύθιση σε κουβά γεμάτο νερό «submarino»).

Σε συνέντευξη (στις 25 Μαΐου 2009) στο κέντρο κράτησης της Παγανής, ο δεκαεπτάχρονος Αφγανός ασυνόδευτος ανήλικος S.M μας μίλησε για τις μεθόδους που χρησιμοποίησαν οι ελληνικές Αρχές προκειμένου να αποτρέψουν την είσοδο του ίδιου και των φίλων του στην Ελλάδα. Ο S.M. κατάφερε να φτάσει στην Ελλάδα μετά από τέσσερις απόπειρες. Την τέταρτη κατάφερε με άλλα τρία παιδιά να ξεκινήσουν για την Ελλάδα με μία φουσκωτή βάρκα. «Περιμέναμε να βραδιάσει για να πάμε στην παραλία και να φουσκώσουμε τη βάρκα. Ξεκινήσαμε από τις ακτές του Αϊβαλί στις 22:00, το Σάββατο που μας πέρασε. Κανένας μας δεν ήξερε κολύμπι. Φτάσαμε σχεδόν στα παράλια της Λέσβου κάνοντας κουπί, όταν εμφανίστη-

καν οι ελληνικές Αρχές. Οι άνδρες φορούσαν σκούρες μπλε στολές και το σκάφος ήταν μεγάλο σαν αυτά που είναι αγκυροβολημένα στο λιμάνι της Μυτιλήνης. Μας βοήθησαν να ανέβουμε στο σκάφος και ανέβασαν και την πλαστική μας βάρκα. Μας πήραν όλα τα πράγματα που είχαμε και τα πέταξαν στη θάλασσα. Μας ανάγκασαν να βγάλουμε τα παπούτσια μας και τα έριξαν κι αυτά στη θάλασσα, ενώ μας χτύπησαν και με ένα σκοινί. Όλοι οι άνδρες του λιμενικού ήταν μεθυσμένοι, γελούσαν και μας κορόιδευαν. Στο σύνολό τους ήταν πέντε με έξι ένστολοι. Μας έβρισαν και μας ρώτησαν στα αγγλικά γιατί ήρθαμε. Αφού μας πήγαν στα ανοιχτά, στο μέσον της απόστασης Ελλάδας-Τουρκίας, πέταξαν τη βάρκα στο νερό και ένα μόνο κουπί. Στη συνέχεια μας πέταξαν έναν έναν μέσα στη βάρκα. Ήταν η πιο τρομακτική στιγμή για όλους μας καθώς κανένας δεν ήξερε κολύμπι και φοβόμασταν μην πέσουμε μέσα στο νερό. Τελικά, μας άφησαν στα ανοιχτά και φύγανε. Αποφασίσαμε να επιστρέψουμε στην Ελλάδα. Και χρησιμοποιώντας το κουπί και τα χέρια μας φτάσαμε στη Λέσβο περίπου στις 10:00 της Κυριακής, 24 Μαΐου 2009».

Ε. Κράτηση αιτούντων άσυλο και η αποθάρρυνση από τις Αρχές προς υποβολή αιτήματος Ασύλου

Το δικαίωμα υποβολής αιτήματος ασύλου προβλέπεται από τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των Προσφύγων. Όπως πάντως επισημαίνεται και στην έκθεση του Οκτωβρίου του 2008 της Κοινής Ομάδας Εργασίας της αρμόδιας υπηρεσίας ασύλου του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας και της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, η διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα δεν πληροί κάποιες βασικές προδιαγραφές αφού δεν υπάρχει διασφάλιση ορισμένων βασικών εγγυήσεων στον αιτούντα. Όλοι οι αιτούντες άσυλο, ανεξάρτητα από τον τρόπο εισόδου τους εντός των δικαιοδοτικών ορίων ενός κράτους, πρέπει να έχουν πρόσβαση στη διαδικασία καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Στην περίπτωση της Παγανής, πέραν της γενικής δυσχερούς κατάστασης για τους αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα και την εφαρμογή του αυστηρού Π.Δ. 81/09,²⁰ αξίζει να σημειωθεί ότι η γενικότερη αντιμετώπιση των αιτούντων άσυλο από τους αρμόδιους φορείς είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη αποθάρρυνση όσων επιθυμού-

²⁰ Τροποποίηση Π.Δ. 90/2008 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/85/ ΕΚ του Συμβουλίου της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη-μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005).

σαν να υποβάλουν σχετικό αίτημα σε τέτοιον βαθμό ώστε οι κρατούμενοι της Παγανής να χλευάζουν οποιονδήποτε αποφάσιζε να υποβάλει αίτημα ασύλου. Ο χώρος κράτησης ήταν πλήρως ακατάλληλος για τη φιλοξενία αιτούντων ασύλου, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για παρατεταμένη χρονικά κράτηση η οποία, κατά ένα μεγάλο βαθμό, φαίνεται να λειτουργεί και τιμωρητικά για οποιονδήποτε αποφασίζει να υπαχθεί στο καθεστώς του πρόσφυγα. Παρακάτω θα γίνει αναφορά σε μεμονωμένες περιπτώσεις αιτούντων άσυλο στην Παγανή, οι οποίες όμως καθρεφτίζουν τη δυσχερή θέση κάποιου που επιθυμούσε να αιτηθεί διεθνούς προστασίας, μέσα στο συγκεκριμένο κέντρο κράτησης.

Περί τα τέλη Ιουλίου 2009, 23 κρατούμενοι στην Παγανή ζήτησαν να υποβάλουν αίτημα ασύλου. Κατά την περίοδο εκείνη, τέλη Ιουλίου έως και Αύγουστο 2009, ο αριθμός των κρατούμενων στην Παγανή είχε αρχίσει να ξεπερνάει τα 1000 άτομα, γεγονός που σε συνδυασμό με το ακατάλληλο του χώρου, της αυξημένης θερμοκρασίας και της παρατεταμένης κράτησης, καθιστούσε απάνθρωπο και εξευτελιστικό των εγκλεισμό ανθρώπων εντός τού κέντρου, έστω και για μερικές ώρες. Οι αιτούντες άσυλο, βλέποντας πως η εξέταση του αιτήματος ασύλου τους ήταν αβέβαιο πότε θα διεκπεραιωθεί και μην αντέχοντας άλλο τον εγκλεισμό τους, άρχισαν να αποσύρουν τα αιτήματα ασύλου. (Τότε δεν είχε ακόμη συσταθεί η γνωμοδοτική επιτροπή προσφύγων, βάση του νέου Π.Δ., αλλά ακόμη και όταν επετεύχθη η σύστασή της, στα τέλη Αυγούστου του ίδιου έτους, η Αστυνομική Διεύθυνση Μυτιλήνης δε διέθετε, όπως πληροφορηθήκαμε, τους κατάλληλους διερμηνείς ούτως ώστε να διεξαχθούν συνεντεύξεις). Μέχρι και τις αρχές Σεπτεμβρίου, 18 αιτούντες άσυλο είχαν αποσυρθεί από τη διαδικασία. Στις 23 Σεπτεμβρίου 2009 διεξήχθη τελικά στη Μυτιλήνη, για πρώτη φορά, η εξέταση αιτήματος ασύλου από τη αρμόδια Γνωμοδοτική Επιτροπή Προσφύγων και αφορούσε στην εξέταση του αιτήματος ενός από τους ελάχιστους εναπομείναντες αιτούντες στην Παγανή Μυτιλήνης, του Η.Ζ. από το Αφγανιστάν. Το αίτημά του είχε υποβληθεί στις 27 Ιουλίου 2009. Αξίζει να αναφερθεί ότι η συνέντευξη διεξήχθη στην αγγλική γλώσσα, την οποία ο αιτών άσυλο μιλούσε σχετικά καλά, με διερμηνέα αστυνομικό υπάλληλο από το γραφείο αλλοδαπών Μυτιλήνης, αφού η αστυνομική διεύθυνση Λέσβου δε διαθέτει διερμηνέα που να μιλάει Farsi ή Dari. Παρά το γεγονός ότι ο Η.Ζ. είχε δώσει την προβλεπόμενη από το νόμο συνέντευξη, κρατήθηκε στην Παγανή μέχρι και τις 25 Οκτωβρίου 2009. Δεν αφέθηκε ελεύθερος ούτε καν στις 18 Οκτωβρίου, χρονική περίοδος που σύμφωνα με το Νόμο έπρεπε να είχε αποφυλακιστεί, αφού όσοι είχαν συλληφθεί πριν από τις 20 Ιουλίου του 2009 απαγορευόταν να κρατούνται πέραν του τριμήνου. Πρέπει να σημειωθεί ότι η επιτροπή κάλεσε τον αιτούντα με πρόσκληση, η οποία δε συντάχθηκε σε γλώσσα

που ευλόγως θεωρείται ότι αυτός κατανοεί (όπως ορίζει το Π.Δ. 81/2009, άρθρο 3 παρ. 1), αφού το έγγραφο της επίδοσης ήταν συνταγμένο στην ελληνική γλώσσα, την οποία ο αιτών άσυλο δεν γνώριζε. Σε κάθε περίπτωση η κράτηση του Η.Ζ. στην Παγανή Μυτιλήνης, μέχρι και την εξέταση από την αρμόδια επιτροπή του αιτήματός του, ήταν παράνομη, κατά πρώτο λόγο, επειδή, σύμφωνα με το Π.Δ. 90/2008 άρθρο 18²¹ «οι αιτούντες άσυλο πρέπει να περιορίζονται σε κατάλληλο χώρο όταν, και για όσο χρόνο τούτο απαιτείται για τον προσδιορισμό των συνθηκών εισόδου, της ταυτότητας και προέλευσης των μαζικά λάθρα εισερχόμενων αιτούντων ή όταν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή δημόσιας τάξης ή όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο για την ταχεία και αποτελεσματική διεκπεραίωση της ως άνω διαδικασίας». Η Παγανή Μυτιλήνης δεν αποτελούσε σε καμία περίπτωση κατάλληλο χώρο για τον «περιορισμό» ενός αιτούντος άσυλο. Επιπρόσθετα, μετά την εξέταση του αιτήματός του από την αρμόδια επιτροπή, ο αιτών άσυλο θα έπρεπε να είχε αφεθεί ελεύθερος, καθώς δε συνέτρεχε κανένας απολύτως λόγος για την παρατεταμένη του κράτηση.

Χαρακτηριστικά επίσης αναφέρουμε τις περιπτώσεις των Κ.Μ., ο οποίος μιλούσε Γαλλικά και του Α.Κ. που μιλούσε Αραβικά. Και οι δύο κρατήθηκαν στην Παγανή για τρεις ολόκληρους μήνες χωρίς να εξεταστεί το αίτημα ασύλου τους από την αρμόδια επιτροπή καθώς η αστυνομία δε διέθετε τους κατάλληλους διερμηνείς. Ο πρώτος αιτών αποφυλακίστηκε στις 17 Σεπτεμβρίου 2009 και επιθυμούσε να περιμένει στη Μυτιλήνη έως ότου εξεταστεί το αίτημά του από την αρμόδια επιτροπή. Χρειάστηκε να του βρούμε κάποια δομή να παραμείνει προσωρινά, αφού, αν και είχε υποβληθεί σχετικό αίτημα (επισυναπτόμενο στο αίτημα ασύλου του και βασιζόμενο στο άρθρου 1ιβ και ιστ και άρθρου 6 παρ. 2 του Π.Δ. 220/2007 για παροχή στέγης, τροφής και ρουχισμού, καθώς και βοήθηματος για καθημερινά έξοδα σε αιτούντες άσυλο) οι αρμόδιοι φορείς δεν προέβησαν στις απαραίτητες ενέργειες, όπως όφειλαν, προκειμένου να διαμείνει κάπου ως αιτών άσυλο. Ο Κ.Μ. θα έπρεπε να είχε απελευθερωθεί έως τις 15 Σεπτεμβρίου 2009, καθώς τότε θα είχε συμπληρωθεί η τρίμηνη κράτηση, όπως προβλέπεται από το νόμο. Ο ίδιος ο αιτών μας είπε ότι οι αιτούντες άσυλο στους θαλάμους του κέντρου κράτησης της Παγανής αντιμετώπιζαν καθημερινά το χλευασμό των συγκρατούμένων τους, καθώς θεωρούσαν αδιανόητο το γεγονός ότι κάποιοι μπήκαν στη διαδικασία να υποβάλουν αίτημα ασύλου σε μια φυλακή στην οποία όποιος αιτηθεί διεθνούς προστασίας, κρατείται παρατεταμένα σε ένα χώρο ακα-

²¹ Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη-μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (L 326/13.12.2005).

τάλληλο για διαμονή, έστω και για μία ημέρα. Ο δεύτερος προαναφερθείς αιτών άσυλο Α.Κ. ήταν ο δέκατος ένατος αιτών που απέσυρε το αίτημά του μετά τους 18 που το είχαν ήδη αποσύρει. Αποφυλακίστηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2009, μετά από τρίμηνη κράτηση, δίχως να εξεταστεί το αίτημα ασύλου του αφού η αστυνομία δε διέθετε αραβόφωνο διερμηνέα. Όταν, μερικές ημέρες πριν από την απελευθέρωσή του, τον ενημερώσαμε ότι μετά την αποφυλάκισή του θα έπρεπε να επιστρέψει στη Μυτιλήνη για να εξετάσει η αρμόδια επιτροπή το αίτημά του, μας ζήτησε να σταματήσει κάθε διαδικασία εξέτασης του αιτήματός του επειδή δεν ήθελε σε καμία περίπτωση να επιστρέψει στο νησί, αφού είχε χαθεί η εμπιστοσύνη του προς την αστυνομία και τις Αρχές.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν σοβαρές ενδείξεις ότι γινόταν μια μεθοδευμένη προσπάθεια από τούς αρμόδιους φορείς, ώστε να αποθαρρύνονται οι πρόσφυγες να υποβάλουν αίτημα ασύλου. Η παρατεταμένη κράτηση οποιουδήποτε υπέβαλε αίτημα ασύλου, οι απαράδεκτες συνθήκες κράτησης των αιτούντων άσυλο και οι ελάχιστες πιθανότητες θετικής απόφασης για κάποιον που υποβάλει αίτημα ασύλου στην Ελλάδα είχαν οδηγήσει τους κρατούμενους στην Παγανή να πιστεύουν ότι κάποιος που αιτείται διεθνούς προστασίας είναι τουλάχιστον αφελής.

ΣΤ. Η κράτηση των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Παγανή

Η κράτηση ανηλίκων συνιστά κατάφωρη παραβίαση του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 37β της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού, τις κατευθυντήριες οδηγίες της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα παιδιά πρόσφυγες (2009). Η Ελλάδα επιπλέον, δε συμμορφώνεται ούτε με τις ελάχιστες προδιαγραφές για την προστασία των ανηλίκων όπως καθορίζονται από το κοινοτικό δίκαιο (συγκεκριμένα άρθρα 17,18,19 της Οδηγίας του Συμβουλίου για τη θέσπιση ελάχιστων κριτηρίων υποδοχής 2003/9).²²

Η ίδρυση του Κέντρου Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων Προσφύγων στην Αγιάσο Λέσβου το 2008 αποτέλεσε σταθμό στις προσπάθειες παροχής προστασίας και υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας στους ασυνόδευτους ανήλικους. Πέραν όλων των άλλων, λόγω εγγύτητας με το Κέντρο Κράτησης Παγανής, το Κέντρο Αγιάσου διευκόλυνε όλη τη διαδικασία παροχής υπηρεσιών, οι ανήλικοι απελευ-

²² Οδηγία 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη-μέλη.

θερώνονταν σχετικά γρήγορα από το Κέντρο Κράτησης Παγανής, μεταφέρονταν εύκολα και τακτικά στην Αγιάσο, όπου και τους υποδεχόταν το προσωπικό του Κέντρου Φιλοξενίας, τους ενημέρωνε και κρατούσε τα στοιχεία τους ώστε σε οποιαδήποτε περίπτωση να παρέχουν προστασία στους ανήλικους. Η συντριπτική πλειονότητα των ανηλίκων έφευγαν σχεδόν αμέσως από την Αγιάσο. Όμως σημαντικός αριθμός απ' αυτούς επέστρεφαν, αφού διαπίστωναν την αδιέξοδη και επικίνδυνη κατάσταση που επικρατούσε ιδιαίτερα στην Πάτρα και την Αθήνα. Με τη διαρκή επιστροφή ανηλίκων και την καθ' όλα σωστή τακτική της υποδοχής τους σε δεύτερο βαθμό, το Κέντρο της Αγιάσου έφτασε σε πληρότητα την άνοιξη του 2009.

Ο κορεσμός του κέντρου στην Αγιάσο σηματοδότησε και το συνωστισμό του Κέντρου Κράτησης Παγανής, με βαρύτατες συνέπειες για τα ίδια τα παιδιά. Αρμόδιο ως προς το κομμάτι της φιλοξενίας των ασυνόδευτων ανηλίκων ήταν και είναι το Υπουργείο Υγείας το οποίο κατά την περίοδο εκείνη έφτασε σε αδυναμία εκπλήρωσης των νομικών του υποχρεώσεων ως προς τη διαδικασία φιλοξενίας των ασυνόδευτων ανηλίκων. Ο αριθμός των κρατούμενων παιδιών εκείνη την περίοδο δεν έπεσε κάτω από εκατό, ενώ έφτασε και εκατόν πενήντα. Στις 21 Ιουλίου 2009, που πήραμε αναλυτική λίστα από την Ασφάλεια Μυτιλήνης, κρατούνταν εκατόν τριάντα τέσσερα παιδιά με διαρκή καθημερινή αύξηση. Πολλά απ' αυτά ήταν μικρότερα των δεκατεσσάρων ετών και κρατούνταν περισσότερο από ένα μήνα. Τα παιδιά ήταν έγκλειστα σε δύο βρόμικους θαλάμους στους οποίους κυκλοφορούσαν τρωκτικά, δεν αερίζονταν επαρκώς, με αποτέλεσμα η δυσοσμία να τους κατακλύζει και η ατμόσφαιρα εντός τους να είναι ασφυκτική και απολύτως ανθυγιεινή. Στην καλύτερη περίπτωση προαυλιζονταν για μισή ώρα την ημέρα και όχι καθημερινά. Κρατούνταν επίσης «τιμωρητικά», όπως είχε αναφέρει αρκετές φορές αστυνομικός υπάλληλος, μέσα στους θαλάμους και ορισμένοι μετανάστες και πρόσφυγες που είχαν συλληφθεί για ποινικά αδικήματα (κυρίως πλαστά έγγραφα). Τα άτομα αυτά, σε πολλές περιπτώσεις, ανέπτυσσαν σχέσεις φιλίας με τα παιδιά, μεταφέροντας λανθασμένες πληροφορίες και παρακινώντας τα να ακολουθήσουν ιδιαίτερους και επικίνδυνους δρόμους.

Η παραπάνω κατάσταση δικαιολογημένα δημιουργούσε ψυχολογική φόρτιση στα παιδιά, υπήρχαν πολύ συχνά εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ τους και το κλίμα ήταν τεταμένο. Στις προσπάθειες που καταβάλλαμε ως επιστημονικό προσωπικό να ενημερώνουμε τα παιδιά για την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, το νομικό πλαίσιο που τα αφορά και τις ενδεχόμενες επιλογές τους όταν απελευθερωθούν, δυσκολεύονταν να κατανοήσουν την αντίφαση που χαρακτηρίζει την απαράδεκτη υποδοχή από την ελληνική Πολιτεία με την προσπάθειά μας να τους παρέχουμε προστασία και ασφάλεια. Αυτό δημιουργούσε πρόβλημα

στο όλο εγχείρημα αφού δυσπιστούσαν όχι μόνο απέναντι στις Αρχές αλλά και απέναντί μας. Στόχος τους παρέμενε είτε η αναζήτηση εργασίας, είτε η φυγή σε άλλο κράτος, αφού ακόμη και όσα απ' αυτά παραδέχονταν ότι χρειάζονται προστασία και βοήθεια, θεωρούσαν ότι το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να τους την παρέχει.

Στις 19 Αυγούστου του 2009, σε επιστολή του Οικουμενικού Προγράμματος Προσφύγων προς το Υπουργείο Υγείας, την Εισαγγελία, το Αρχηγείο της Αστυνομίας, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ και άλλους φορείς, έγινε μια προσπάθεια να αναδειχθεί και επισήμως η κρίσιμη κατάσταση στο θέμα της κράτησης ασυνόδευτων ανηλίκων. Σύμφωνα με την επιστολή, την περίοδο εκείνη στην Παγανή τελούσαν υπό κράτηση περισσότεροι από 270 ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες. Πολλοί από αυτούς ήταν μικρότεροι των 14 ετών και πολλοί κρατούνταν ήδη δύο μήνες. Οι συνθήκες κράτησης ήταν ακατάλληλες: συνωστισμός, ελλιπής προαυλισμός, ελλιπής ιατρική περίθαλψη κτλ. Όλα αυτά είχαν εμφανή αντίκτυπο τόσο στην υγεία όσο και στην ψυχολογία των παιδιών. Μέσα στους θαλάμους η κατάσταση ήταν ιδιαίτερα τεταμένη και πολύ συχνά παρατηρούνταν συγκρούσεις και ευτάσεις μεταξύ των παιδιών αλλά και μεταξύ των παιδιών και των φρουρών του κέντρου κράτησης. Πέραν του γεγονότος ότι κάθε παιδί πρόσφυγας αποτελεί μία ξεχωριστή ευάλωτη και ευαίσθητη περίπτωση, ανάμεσά τους υπήρχαν και περιπτώσεις παιδιών που είχαν βιώσει ιδιαίτερα τραυματικές εμπειρίες και έχρηζαν άμεσης ψυχολογικής στήριξης και συνεπώς η παραμονή τους στην Παγανή επιδείνωνε την ήδη εύθραυστη υγεία τους. Υπό τις συνθήκες αυτές και σε ένδειξη διαμαρτυρίας, περίπου 150 από τους κρατούμενους ανήλικους ξεκίνησαν την περίοδο εκείνη απεργία πείνας, που διήρκεσε αρκετές ημέρες. Ανάμεσα στους απεργούς πείνας υπήρχαν και παιδιά κάτω των 14 ετών τα οποία είχαν σαφώς λιγότερες «αντοχές» για ένα τέτοιο εγχείρημα.

Είχε υπογραμμιστεί ήδη από τη νομική υπηρεσία στο κέντρο κράτησης ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το πρόβλημα δεν εντοπιζόταν τόσο στις συνθήκες κράτησης. Αυτές ήταν ένα θέμα γνωστό και υπερτονισμένο στην περίπτωση της Παγανής και είχε μάλιστα επικριθεί επανειλημμένως από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Πρόληψης των Βασανιστηρίων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η παρατεταμένη κράτηση των ανηλίκων οφειλόταν στην έλλειψη διαφαινόμενων προοπτικών στέγασης των ανηλίκων σε κατάλληλες δομές φιλοξενίας, όπως ορίζει ο Νόμος, καθώς και στη μη ανάληψη εκ μέρους των εισαγγελικών αρχών των υποχρεώσεών τους ως προσωρινών επιτρόπων των παιδιών αυτών. Από παράλειψη των εισαγγελικών αρχών δεν είχε διοριστεί μόνιμος επίτροπος ώστε να αρθεί η κράτηση των ανηλίκων και να απολαύουν τις συνθήκες υποδοχής που προβλέπει η ελληνική και κοινοτική νομοθεσία. Αναμφισβήτητα, ωστόσο, οι ακατάλληλες συνθήκες κράτησης επιδεί-

νωναν την όλη κατάσταση η οποία έθετε σε άμεσο κίνδυνο τη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών, αποτελούσε άμεση απόρροια της έλλειψης βιώσιμων λύσεων υπό το καθεστώς των συνθηκών υποδοχής και παραβίαζε τη θεμελιώδη και πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας να εξασφαλίζει το «βέλτιστο συμφέρον του παιδιού».

Οι Αρχές, όντας αντιμέτωπες με μια αδιέξοδη κατάσταση στο κέντρο κράτησης και υπό την πίεση συνεχών επίσημων αναφορών, διαδηλώσεων και κινητοποιήσεων του κινήματος NoBorder και της τοπικής κοινωνίας, αναγκάστηκαν να οδηγήσουν ένα μεγάλο αριθμό κρατούμενων, κυρίως ευάλωτων ομάδων μεταξύ των οποίων και των ασυνόδευτων ανηλίκων, σε ένα πρόχειρο ανοιχτό χώρο υποδοχής-καταυλισμό, ονόματι ΠΙΚΠΑ, που χρησιμοποιείτο από τη Νομαρχία Λέσβου έως και τότε ως χώρος κατασκήνωσης για παιδιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεγάλος αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων αφέθησαν ελεύθερα από το ΠΙΚΠΑ, χωρίς όμως να έχει διασφαλιστεί η παραπομπή τους σε ειδικό χώρο υποδοχής, όπως ο Νόμος ορίζει, για τους ασυνόδευτους ανήλικους. Συνέχισαν λοιπόν το ταξίδι τους για την Αθήνα με πλοίο, χωρίς συνοδεία, με τον κίνδυνο φτάνοντας στην Αθήνα να πέσουν θύματα οποιουδήποτε είδους εκμετάλλευσης.

Η παραβίαση από πλευράς της ελληνικής Πολιτείας της υποχρέωσής της για την εξασφάλιση του «βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού» επιβεβαιώθηκε και πρόσφατα, στις 5 Μαρτίου 2011, από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), το οποίο αποφάνθηκε σχετικά με την υπόθεση ενός τότε δεκαπεντάχρονου ασυνόδευτου ανήλικου, του Rahimi, που κρατείτο στην Παγανή το 2007.²³ Η Ελλάδα καταδικάστηκε για παράνομη κράτηση αλλά και για απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση και ανεπαρκή φροντίδα του Rahimi. Το Δικαστήριο αποφάσισε ομόφωνα ότι συντελέστηκαν παραβιάσεις του Άρθρου 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης), του Άρθρου 13 (δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή) και του Άρθρου 5 παρ.1 και 4 (δικαίωμα στην ελευθερία και στην ασφάλεια) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

3. Αντί επιλόγου

Στις 15 Μαρτίου 2011, η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) τού Συμβουλίου της Ευρώπης εξέδωσε δημόσια δήλωση για την Ελλάδα δυνάμει του άρθρου 10, πα-

²³ ΕΔΔΑ, απόφαση της 5ης Μαρτίου 2011, *Rahimi v. Greece*, αρ. αίτησης. 8687/08.

ράγραφος 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας. Διαπιστώνεται η κρισιμότητα της δήλωσης καθώς είναι μόλις η έκτη φορά που η Επιτροπή προβαίνει σε δημόσια δήλωση από την εποχή της ίδρυσής της, το 1989. Η Επιτροπή διαπίστωσε για πολλοστή φορά, μεταξύ άλλων, ότι αντίθετα με τις πληροφορίες που έλαβε από τις ελληνικές αρχές, αστυνομικά και συννοριακά τμήματα φύλαξης εξακολουθούν να κρατούν έναν αυξανόμενο αριθμό παράτυπων μεταναστών σε άθλιες συνθήκες. Υπάρχει υπερβολικός συνωστισμός, παντελής έλλειψη δυνατότητας προαυλισμού, άθλιες συνθήκες υγιεινής, παρατεταμένες περίοδοι κράτησης ακόμη και οικογενειών και παιδιών σε αυτές τις συνθήκες με γυναίκες και άντρες να κρατούνται στους ίδιους θαλάμους. Η πολιτική αυτή του ελληνικού Κράτους συνεπώς δε βρίσκεται σύμφωνη με τις θεμελιώδεις αξίες τις οποίες έχει προσυπογράψει η Ελλάδα ως κράτος-μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επισημαίνει το CPT. Υπάρχει σαφής παράβαση βασικών θεμελιωδών δικαιωμάτων των ανθρώπου.

Ομοίως στις 21 Ιανουαρίου 2011, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) αποφάνθηκε, κατά πλειοψηφία, στην υπόθεση M.S.S. κατά του Βελγίου και της Ελλάδας,²⁴ ότι οι δύο αυτές χώρες είχαν παραβιάσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ) και ειδικά το άρθρο 3 της Σύμβασης που απαγορεύει τα βασανιστήρια ή την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Το Δικαστήριο θεώρησε επίσης ότι, ως αποτέλεσμα των μεγάλων δομικών ελλείψεων στην ελληνική διαδικασία ασύλου, η Ελλάδα είχε στερήσει από τον M.S.S. την ευκαιρία για αποτελεσματική εξέταση του αιτήματός του για άσυλο. Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη το γεγονός ότι δεν υπήρχε αποτελεσματικός μηχανισμός για να αναγάγει τις καταγγελίες ανθρώπινων δικαιωμάτων του M.S.S. στην Ελλάδα σε ξεχωριστή παραβίαση των υποχρεώσεων της χώρας υπό την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Συνεπώς, αποφάνθηκε ότι η Ελλάδα είχε παραβιάσει το δικαίωμα του M.S.S. σε ένα αποτελεσματικό μέσο προσφυγής. (Παραβίαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, εκλαμβανόμενη μαζί με το Άρθρο 3).

Σύμφωνα με τη δημόσια κοινή δήλωση του κέντρου AIRE (*Advice on Individual Rights in Europe* – Συμβουλές για τα Ατομικά Δικαιώματα στην Ευρώπη) και της Διεθνούς Αμνηστίας με τίτλο: «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων προασπίζει τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο στην Ε.Ε.» (στις 21 Ιανουαρίου

²⁴ ΕΔΔΑ, απόφαση της 21.1.2011, M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος (Τμήμα Ευρείας Σύθεσης), αρ. αίτησης 30696/09.

2011), επισημαίνεται ότι αρκετά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλες χώρες που συμμετέχουν στο σύστημα «Δουβλίνο II» οξύνουν την κατάσταση επιμένοντας να επιστρέφουν τους αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα, αντί να επιλέγουν –πώς μπορούν σύμφωνα με το σύστημα «Δουβλίνο II»– να αναλαμβάνουν την ευθύνη για την επεξεργασία αιτημάτων διεθνούς προστασίας. Καταφεύγοντας σκοπίμως στην ερμηνεία τους για τον Κανονισμό «Δουβλίνο II» και επιμένοντας να επιστρέφουν τους αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα έχουν εν γνώσει τους παρακάμψει τις διεθνείς νομικές υποχρεώσεις τους, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ΕΣΔΑ και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως αποτέλεσμα, έχουν προκαλέσει ανείπωτη δυστυχία και έχουν παραβιάσει τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων, συν τοις άλλοις, εκθέτοντάς τους σε επαναπροώθηση.

Η παραπάνω δημόσια δήλωση του CPT και η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ κατά της Ελλάδας αποτελούν πρόσφατες εξελίξεις²⁵ σε ευρωπαϊκό επίπεδο που συμβάλλουν στην προσπάθεια που έγινε στο παρόν άρθρο να δοθούν απαντήσεις σε ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται σχετικά με τα εγκλήματα του κράτους με θύματα τους προσφυγικούς-μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Μέρος των συμπερασμάτων της επιτόπιας έρευνάς μας φαίνεται λοιπόν να επαληθεύονται με τον πλέον επίσημο και κατηγορηματικό τρόπο.

Το αρχικό μας ερώτημα σχετιζόταν με την ανάγκη ο κριτικός εγκληματολογικός λόγος να εκδηλώνει ενδιαφέρον και να αναδεικνύει το ζήτημα των εγκλημάτων του κράτους με θύματα τους προσφυγικούς πληθυσμούς. Ιδιαίτερη έμφαση δίνουμε στο ερώτημα με ποιο τρόπο η δομή, η λειτουργία και οι συγκεκριμένες πρακτικές που λαμβάνουν χώρα σε κέντρα κράτησης (όπως η μεγάλη διάρκεια κράτησης, οι συνθήκες διαβίωσης, η αντιμετώπιση από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, μέθοδοι, όπως οι σωματικοί έλεγχοι, κτλ.) προκαλούν βλάβες στους έγκλειστους πληθυσμούς, και αποτελούν τελικά ένα αφανές, μη αντιμετωπίσιμο αλλά πραγματικό έγκλημα. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η μελέτη περιπτώσεων κέντρων κράτησης μεταναστών και προσφύγων, όπως είναι αυτό της Παγανής, αποτελεί ένα σημαντικό ερευνητικό εργαλείο προκειμένου να αναδειχθούν και να εκτιμηθούν στην πράξη πιθανά εγκλήματα του κράτους και των φορέων του επίσημου (και όχι μόνο) κοινωνικού ελέγχου με θύματα τους πληθυσμούς που μεταναστεύουν. Ζητήματα όπως ο εναρμονισμός της εθνικής νομοθεσίας με βασικές διεθνείς και ευρωπαϊκές αρχές νομιμότητας που διέπουν το μετα-

²⁵ Οι αναφορές είναι ενδεικτικές αφού υπάρχει πλήθος εκθέσεων φορέων της Ε.Ε. καθώς και πλήθος καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ κατά της Ελλάδας σε ό,τι αφορά στην παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστευτικών πληθυσμών στην Ελλάδα.

ναστευτικό και προσφυγικό δίκαιο και προασπίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, προβληματισμοί σχετικά με τις συνθήκες υποδοχής των μεταναστευτικών ροών και τις συνθήκες κράτησής τους και της αντιμετώπισης που τυγχάνουν οι πληθυσμοί αυτοί από τις αρμόδιες Αρχές μπορούν να εντοπιστούν, να καταγραφούν και να αναλυθούν από κριτικά εγκληματολογικές έρευνες. Στοιχεία που αναδεικνύουν τη ρατσιστική και συντηρητική πολιτική της ελληνικής Πολιτείας είναι από τα κυρίαρχα στην υπάρχουσα μεταναστευτική πολιτική και πολλά από αυτά εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας στο κέντρο κράτησης της Παγανής.

Βιβλιογραφία

- Βιδάλη, Σ. (2004). *Εγκληματικότητα και Αστυνομία*. Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλα.
- Γεωργούλας, Σ. (2008). «Editorial», *Νέοι, Έγκλημα και Κοινωνία*, 1: 5-12.
- Aas-Franco, K. (2011). «Crimmigrant bodies and bona fide travelers: surveillance, citizenship and global governance», *Theoretical Criminology*, 15: 331-346.
- Aas-Franco, K. (2006). «"The body does not lie": identity, risk and trust in technoculture», *Crime Media Culture*, 2(2): 143-158.
- Collins, J., G. Noble, S. Poynting, P. Tabar (2000). *Kebabs, Kids and Cops: youth, ethnicity and crime*. Sydney: Pluto Press.
- Crawley, H. (2001). *Refugees and Gender: Law and Processes*. London: Jordan Publishing.
- Cunneen, C. (1995). «Ethnic Minority Youth and Juvenile Justice: beyond the stereotype of ethnic gangs», *Current Issues in Criminal Justice*, 6(3): 387-394.
- Gleeson, K. (2004). «From Centenary to the Olympics: gang rape in Sydney», *Current Issues in Criminal Justice*, 16(2): 183-201.
- Esmaili, H., B. Wells (2000). «The Temporary refugees: Australia's legal response to the arrival of Iraqi and Afghan boat people», *UNSW Law Journal*, 23(3): 224-245.
- Fitzpatrick, J. (1999). «The end of protection: legal standards for cessation of refugee status withdrawal of temporary protection», *Georgetown Immigration Law Journal*, 13: 343-381.
- Fitzpatrick, J. (2000). «Temporary protection of refugees: elements of a formalized regime», *American Journal of International Law*, 94: 279-306.
- Gibney, M. (2000). «Between control and humanitarianism: temporary protection in contemporary Europe», *Georgetown Immigration Law Journal*, 14: 689-707.
- Grabosky, P. N. (1989). «The Great Social Security Conspiracy case», in Grabosky, P.

Wonders, N. (2006). «Global Flows, Semi-Permeable Borders and New Channels of Inequality», in Pickering, S. Weber, L. (eds), *Borders, Mobility and Technologies of Control*. Dordrecht: Springer: 63-86.

Πηγές σχετικά με τον Ειδικό Χώρο Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ) Παγανής Μυτιλήνης

Αιτιολογική Έκθεση Υπουργών Οικονομικών και Προστασίας του Πολίτη (14-10-10) στο σχέδιο Νόμου: Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις Διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και τις διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις.

Εγκύκλιος του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας υπ' αριθμ. πρωτ. 4803-22-44/04-07-2003 με θέμα: Μεταχείριση και δικαιώματα των κρατουμένων από τις αστυνομικές αρχές.

Έκθεση Γιατρών Χωρίς Σύνορα, (2009). *Λέσβος, Κέντρο Κράτησης της Παγανής: Άνθρωποι χωρίς καμία ελπίδα*, στην ιστοσελίδα: http://www.msf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=2094&Itemid=242 (τελευταία πρόσβαση: 20/10/10).

Έκθεση της Κοινής Ομάδας Εργασίας του Υπουργείου Εσωτερικών και της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, (Οκτώβριος 2008). *Προς μία δίκαιη και αποτελεσματική διαδικασία αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα στην Ελλάδα*.

Δημόσια Δήλωση –Κοινή δήλωση του Κέντρου AIRE (Advice on Individual Rights in Europe– Συμβουλές για τα Ατομικά Δικαιώματα στην Ευρώπη) και της Διεθνούς Αμνηστίας, με τίτλο: «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων προασπίζει τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο στην Ε.Ε.», Αθήνα, 21 Ιανουαρίου 2011, βλ. <http://www.amnesty.org.gr/the-european-court-of-human-dikaionatonproaspizei-the-rights-of-asylum-seekers-in-eu> (τελευταία πρόσβαση: 15/7/2011).

Έκθεση Διεθνούς Αμνηστίας με τίτλο «ΕΛΛΑΔΑ: Συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες», 27 Ιουλίου 2010, βλ. <http://www.amnesty.org.gr/greece-irregular-migrants-and-asylum-seekers-routinely-detained-in-substandard-conditions#a2> (τελευταία πρόσβαση: 15/7/2011).

- ProAsyl (2007). *The Truth may be bitter but must be told, The situation of Refugees in the Aegean and the Practices of the Greek Coast Guard*, στην ιστοσελίδα: http://www.proasyl.de/fileadmin/proasyl/fm_redakteure/Englisch/Griechenlandbericht_Engl.pdf (τελευταία πρόσβαση: 15/7/2011).
- Special Rapporteur on Contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance (SR Racism): Mission to Italy, (15 February 2007). UN Doc. A/HRC/4/19/Add.4, para 74, http://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=12740 (τελευταία πρόσβαση: 10/5/2011).